

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2021

Michaela Poláčková

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Prosociální chování a altruismus u pedagogů na ZŠ

Bakalářská práce

2021

Michaela Poláčková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Michaela Poláčková**
Osobní číslo: **H18165**
Studijní program: **B6107 Humanitní studia**
Studijní obor: **Humanitní studia**
Téma práce: **Prosociální chování a altruismus u pedagogů na ZŠ.**
Zadávací katedra: **Katedra věd o výchově**

Zásady pro vypracování

Bakalářská práce bude zaměřena na prosociální chování a altruismus u pedagogů na základních školách prvního a druhého stupně. Metodou výzkumu budou anonymní dotazníky, které budou předávány do základních škol v písemné podobě. Práce se skládá z teoretické a praktické části. V teoretické části budou definovány pojmy altruismus, prosociální chování, efekt přihlížejících, motivace a empatie, důvody proč a kdy nepomáháme a pomáháme ostatním, jaké náklady jsou spojeny s prosociálním chováním a altruismem a komu máme větší tendenci pomáhat. Praktická část vychází z výsledků dotazníkové šetření. Cílem výzkumu bude zjistit, zdali se u učitelů a učitelek na základních školách vyskytuje prosociální a altruistické chování.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

BLATNÝ, Marek. *Psychologie osobnosti: hlavní témata, současné přístupy*. Praha: Grada, 2010. Psyché. ISBN 978-80-247-3434-7.

MAREŠ, Jiří. *Pedagogická psychologie*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0174-8.

MLČÁK, Zdeněk. *Prosociální chování v kontextu dispozičních aspektů osobnosti*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2010, 236 s. ISBN 978-80-7368-857-8.

MLČÁK, Zdeněk a Helena ZÁŠKODNÁ. *Prosociální charakteristiky osobnosti dobrovolníků*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2013, 331 s. ISBN 978-80-7464-462-7.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008, 404 s. Psyché. ISBN 978-80-247-1428-8.

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Jana Křišťálová**
Katedra věd o výchově

Datum zadání bakalářské práce: **31. března 2020**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2021**

---

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2019

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 15. června 2021

Michaela Poláčková

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí své bakalářské práce PhDr. Janě Křišťálové za veškeré odborné rady a výpomoc při psaní této práce, které mi velice pomohly. Dále bych také ráda poděkovala všem svým respondentům, kteří byli ochotni zodpovědět otázky v mém dotazníku. Na závěr děkuji i své rodině a přátelům za jejich podporu a trpělivost při psaní této práce.

ANOTACE

Bakalářská práce bude zaměřena na prosociální chování a altruismus u pedagogů na základních školách prvního a druhého stupně. Metodou výzkumu budou anonymní dotazníky, které budou předávány do základních škol v písemné podobě. Práce se skládá z teoretické a praktické části. V teoretické části budou definovány pojmy altruismus, prosociální chování, efekt přihlížejících, motivace a empatie, důvody proč a kdy nepomáháme a pomáháme ostatním, jaké náklady jsou spojeny s prosociálním chováním a altruismem a komu máme větší tendenci pomáhat. Praktická část vychází z výsledků dotazníkové šetření. Cílem výzkumu bude zjistit, zdali se u učitelů a učitelek na základních školách vyskytuje prosociální a altruistické chování.

KLÍČOVÁ SLOVA

prosociální chování, altruismus, motivace, empatie, efekt přihlížejících

TITLE

Prosocial behavior and altruism in primary school teachers

ANOTATION

The bachelor thesis is focused on prosocial behavior and altruism in primary and secondary school teachers. The research is based on anonymous questionnaires that were sent to primary schools in written form. The thesis consists of theoretical and practical parts. The theoretical part defines the terms altruism, prosocial behavior, the effect of onlookers, motivation, and empathy, describes the reasons why and when we do not help or help the others, what costs are associated with prosocial behavior and altruism, and to whom we have a greater tendency to help. The practical part is based on the results of the questionnaire survey. The research aims to find out whether there are prosocial and altruistic behaviors in primary school teachers.

KEYWORDS

prosocial behavior, altruism, motivation, empathy, the effect of onlookers

OBSAH

ÚVOD	10
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 Prosociální chování	9
1.1 Pojetí prosociálního chování	9
1.2 Rysy prosociálního chování	11
1.3 Příklady prosociálního chování	11
2 Teorie prosociálního chování	13
2.1 Intervenční model vzrušení: náklady – zisky	13
2.2 Normativní teorie	14
2.3 Empaticko-altruistická hypotéza	15
2.4 Teorie sociální inhibice intervence přihlížejícího	16
2.4.1. Rozptýlená odpovědnost	17
2.5 Teorie prosociální osobnosti	17
2.6 Další významné faktory	18
3 Altruismus, empatie a egoismus	20
3.1 Altruismus a jeho pojetí	20
3.2 Empatie	22
3.2.1 Definice empatie	22
3.2.2 Přínosy empatie	23
3.3 Egoismus	24
4 Prosociální chování a altruismus na základní škole	25
4.1 Prosociální chování ve vyučování	25
4.1.1 Osobnostní a sociální výchova	26
4.1.2 Etická výchova	28
4.2 Osobnost učitele	30
4.2.1 Pojetí osobnosti učitele	30

4.2.2 Významné osobnostní kompetence učitele	31
PRAKTICKÁ ČÁST	33
5 Metodologie výzkumu	33
5.1 Cíl výzkumného šetření	33
5.2 Hypotézy a jejich stanovení	33
5.3 Charakteristika výzkumného souboru.....	34
5.4 Realizace výzkumu	35
5.5 Vyhodnocení dat a interpretace.....	35
5.6 Verifikace hypotéz	49
5.7 Závěr výzkumného šetření	53
ZÁVĚR	55
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	56
SEZNAM OBRÁZKŮ	59
SEZNAM TABULEK.....	59
SEZNAM GRAFŮ.....	60
PŘÍLOHY	61

ÚVOD

Pomáhání, spolupráce a ochota přijmout či poskytnout pomoc zajišťují nejen dobré vztahy mezi osobami a sociálními skupinami, ale i v celé společnosti. Výzkumy týkající se prosociálního chování mohou přinést jak pozitivní výsledky, které ukazují na pomáhající či kooperující projevy lidského chování, tak ale i důkazy, že mohou lidé jednat z pohnutek egoistických. Prosociální a altruistické chování se týká každého člověka, i když si jeho aspekty nemusí vždy plně uvědomovat. Může se stát, že se člověk někdy ocitne v situaci, kdy je jeho pomoc vyžadována či on sám pomoc potřebuje. Lze tedy říci, že se zkoumání tohoto chování také dosti propojuje s otázkami morálky a etiky, které tvoří podstatnou a významnou roli v životě každého jedince.

Aby bylo možné problematiku prosociálního a altruistického chování plně pochopit, je zapotřebí se také v teoretické části pozastavit nad pojmy, které s tímto tématem souvisejí – například empatie, efekt přihlížejících, vztah náklady – odměny a další. V praktické části jsou zobrazeny výsledky dotazníků, které byly předloženy učitelům základních škol. Z dotazníků následně vyplývá, u koho a jak se vyskytuje prosociální / altruistické chování. Praktická část je zaměřena na pedagogy, neboť jejich zaměstnání spadá do kategorie tzv. pomáhající profese, u které je do určité míry větší předpoklad výskytu právě prosociální či altruistické tendence, neboť být učitelem neznámá pouze učit novou látku, ale také pomáhat svým studentům v případě školního neúspěchu apod.

Cílem textu je seznámit čtenáře s problematikou prosociálního a altruistického chování a zjistit, zdali se toto chování vyskytuje u pedagogů na základních školách.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Prosociální chování

Lidé potřebují ke své existenci nejen určité znalosti, schopnosti a vědomosti, ale také projevy pomoci, podpory, spolupráce a nesobeckého jednání od druhých osob. Nejprve se člověku takovýchto projevů dostává od nejbližších osob (rodina), později i od osob vzdálenějších či neznámých. Jedinec se nejprve orientuje sám na sebe a postupem času se začíná zaměřovat na druhé osoby. Mění se tedy z příjemců pomoci na její poskytovatele. Problematika prosociálního chování a altruismu není zdaleka tak dlouho zkoumanou oblastí, a proto v ní stále zůstává mnoho nezodpovězených otázek. Primárně totiž v psychologii převažují teorie, které nahlíží na člověka pod vlivem negativních psychických procesů, vlastností a stavů. Složitost tématu také spočívá v tom, že mnoho faktorů souvisejících s prosociálním chováním a altruismem (empatie, motivace a další) je individuální u každého člověka a mohou být ovlivněny nejen vlastnostmi, hodnotami či postoji dané osoby, ale i situací, která může nastat, či závažností pomoci, kterou je potřeba vykonat (Mlčák, 2010, s. 7).

1.1 Pojetí prosociálního chování

Interakce mezi pomáhající osobou a jedincem přijímajícím tuto pomoc můžeme označit pojmy pomáhání, altruismus a prosociální chování. Vždy se jedná o interpersonální akt, v rámci kterého jsou ze strany pomáhajícího vynaloženy určité náklady a kdy příjemce pomoci získává určitý zisk, který často převažuje nad náklady pomáhajícího. Ačkoli jsou tyto tři pojmy snadno rozdělitelné v teoretické rovině, mohou být v praxi považovány za synonyma. Navíc posouzení, zdali se jedná o prosociální či altruistické chování, může být ovlivněno společenským, kulturním či politickým kontextem (Mlčák, 2010, s. 12).

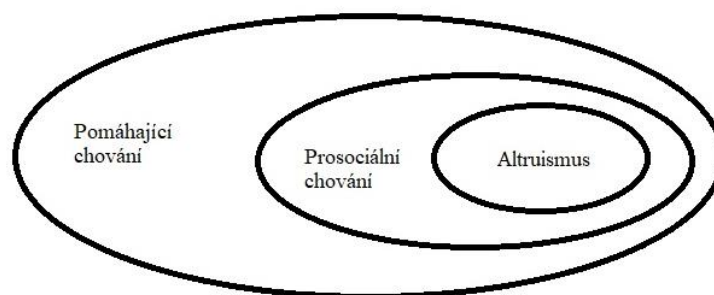
Pojetí prosociálního chování jsou také ovlivněna názory, postoji či hodnotami odborníků, kteří se touto problematikou zabývají a kteří také prosociální chování odlišně definují. Například N. Eisenbergová se svými spolupracovníky považuje prosociální chování

za chování, které je dobrovolné a zaměřené na prospěch druhých (Eisenberg, Fabes, Spinrad, 2006, s. 646).

J. A. Piliavinová a její spolupracovníci zase považují prosociální chování za „širokou kategorii jednání, které je společností definováno jako obecně prospěšné jiným lidem a stávajícímu politickému systému“ (Piliavin et al., 1981 cit. podle Mlčák, 2010, s. 13).

Je také možné chápat prosociální chování jako nadřazenou kategorii, zahrnující tři subkategorie – pomáhání, altruismus a kooperace. Pomáhání je chování vedoucí k poskytování prospěchu druhému; altruismus je chování poskytující prospěch druhému bez předjímání získání odměny z vnějších zdrojů a kooperace pak „interakce osob, jejichž snaha o dosažení pro ně pozitivních cílů je vzájemně závislá“ (Schroeder et al., 1995 cit. podle Mlčák, Zášková, 2013, s. 43).

Poslední možností pojetí prosociálního chování, o kterém se chci zmínit, je pojetí dle H. W. Bierhoffa. Dle něho je pojem prosociální chování podřazen pojmu pomáhání, ale nadřazen pojmu altruismus. Pomáhání je tedy nejširší pojem zahrnující veškeré formy sociální podpory – placené profesionální činnosti (např. lékař poskytující odbornou pomoc) zaměřené na jedince či objekty. Prosociální chování je dobrovolná činnost zaměřená na zlepšení situace druhé osoby, která může být motivována jak egoisticky, tak altruisticky nebo kombinací těchto motivů (např. finanční výpomoc příteli). Altruismus se vztahuje k prosociálnímu chování a má omezení v tom, že pomáhající osoba nepředjímá dosažení vlastního zisku (Bierhoff, 2002 cit. podle Mlčák, Zášková, 2013, s. 43).

Obr. č. 1 Postavení prosociálního chování dle Bierhoffa

1.2 Rysy prosociálního chování

Odpověď na otázku, co vše tedy patří k rysům prosociální osobnosti, není stále uzavřena. Přesto ale můžeme mezi základní rysy prosociálního chování řadit:

- vyšší míru vnímané zdatnosti,
- zájem o prosperitu druhých lidí,
- potřebu sebeobětování a uznání,
- emocionální pozitivitu a stabilitu,
- přátelskost,
- nízkou úroveň egoismu,
- sociální zodpovědnost,
- nízkou agresivitu,
- víru ve spravedlivý svět.

V současné době se teorie prosociální osobnosti zaměřuje nejvíce na oblast dobrovolníků (Mlčák, Zášková, 2013, s. 66, 67).

1.3 Příklady prosociálního chování

Mezi konkrétní příklady prosociálního chování spadá:

- poskytnutí pomoci člověku se sníženou mobilitou při nastupování nebo vystupování z MHD,
- poskytnutí informace (např. osoba hledá nemocnici nebo konkrétní obchod),
- upozornění na ztrátu (např. peněženky),
- vyslechnutí člověka,
- svezení stopaře,
- příspěví na dobročinné (charitativní) účely,
- pomoc napadenému,
- dárcovství krve,
- poskytnutí první pomoci (Výrost, Slaměník, 2008, s. 285, 286).

Činy tohoto druhu chování mohou být vykonávány zcela bez vyzvání, když např. uvolníme starší osobě sedadlo v hromadné dopravě, nebo můžeme být o pomoc požádáni: „*Mohla byste mi, prosím, sdělit, kde je nemocnice?*“. Může mít také podobu úpěnlivého žádání,

kdy někdo volá o pomoc (napadení) nebo v zoufalém činu volá o pomoc okolí, např. při pokusu o sebevraždu (Výrost, Slaměník, 2008, s. 285, 286).

2 Teorie prosociálního chování

Protože je oblast zkoumání prosociálního chování spíše novější problematikou, oproti jiným psychologickým oblastem, a bádání ohledně problematiky jak prosociálního tak altruistického chování ještě není uzavřeno, nemůžeme také říci, že existují jednotné a obecně přijímané teorie prosociálního chování. Spíše se jedná o řadu různých poznatků, které se zaměřují na různé oblasti týkající se prosociálního chování, jako jsou motivace, empatie, efekt přihlížejícího, rozptýlená pozornost a další. Řadu těchto poznatků je nutno označit spíše jako modely či koncepce, jiné poznatky můžeme označit za hypotézy – tedy zatím neprokázané předpoklady, které byly logicky dedukovány z různých obecných teoretických poznatků. V následující kapitole budou popsány ty nejznámější a nejdůležitější teorie, modely, koncepce či hypotézy (Mlčák, 2010, s. 24).

2.1 Intervenční model vzrušení: náklady – zisky

V rámci mezilidské interakce si lidé navzájem vyměňují nejenom materiální zboží a peníze, ale také služby, informace, lásku či pomoc. Tu si vyměňují na základě zvažování určitých nákladů (svých vynaložených sil či úsilí) a zisků (odměn), ať už v hmotné či nehmotné podobě (získání peněz, dobrý pocit z poskytnuté pomoci, sebeuspokojení). Lidé se při této interakci snaží minimalizovat náklady a maximalizovat zisky. Úvahy o výnosech a nákladech pak rozhodují, zdali pomoc vykonáme či ne (Myers, 2016, s. 391).

Existují čtyři druhy nákladů a odměn:

- náklady při poskytnutí pomoci,
- náklady při neposkytnutí pomoci,
- odměna při poskytnutí pomoci,
- odměna při neposkytnutí pomoci (Mlčák, Záškodná, 2013, s. 61).

Mezi náklady při poskytnutí pomoci můžeme řadit například fyzickou újmu, materiální škody či vynaložený čas nebo úsilí. Náklady při neposkytnutí pomoci pak představují pocity viny či společenské odsouzení. K odměnám při poskytnutí pomoci pak patří společenské uznání či kladné sebehodnocení a k odměnám při neposkytnutí pomoci patří úspory (časové, finanční, materiální) nebo vyhnutí se problémové situaci (Mlčák, Záškodná, 2013, s. 61).

Jedná-li se o poskytnutí pomoci v rámci kriminálního činu, musíme navíc počítat s náklady, jako je nutnost svědčit u soudu či možná pomsta od pachatele trestného činu. Proto

dochází k časté ignoranci osob a neposkytnutí pomoci. Je to důvod, proč lidé často předstírají, že „nic neviděli a nic neslyšeli“ (Výrost, Slaměník, 2008, s. 287).

Dále ještě můžeme brát v úvahu zisk ve formě tzv. prospěšnosti a atraktivnosti. Prospěšnost znamená, že pomohu někomu, když vím, že se mi to bude v budoucnu „hodit“ (například dosažení něčeho cenného). Atraktivnost zde chápeme jako přitažlivost, ať již po stránce fyzické či mentální, kterou lze využít pro interakci s člověkem, který je pro nás atraktivní. Pokud osoba ani jeden z těchto atributů nemá, dochází k větší pravděpodobnosti odmítnutí pomoci. Typickým příkladem mohou být starší lidé, kteří pro své děti nejsou ani nijak atraktivní ani prospěšní. Spíše je tomu naopak. Starší lidé zde spíše představují někoho, kdo zatěžuje rozpočet či zabírá místo v domácnosti (Zášková, Mlčák, 2009, s. 64).

Motivace k pomoci v rámci této teorie také souvisí se vztahy mezi jedinci v dané situaci. Díky interakci mezi oběma stranami může dojít (na obou stranách) k uspokojení různých přání, potřeb a tužeb. Předpokládá se, že jedinci, kteří někomu pomohli uskutečnit jejich přání, získají v budoucnu také nějaké dobro nazpět (respektive v to spíše doufají.). Můžeme říci, že se jedná o vztah „já teď někomu pomohu – někdo zase pomůže později mně“. Tato situace nastává především, pokud dochází k pomoci jedinců tváří v tvář, kdy lidé vykonávají něco, co je pro druhého považováno za odměnu (Vykoválová, 2000, s. 36).

Na účasti pomoci druhému nás tedy může motivovat nejen citový vztah k druhému, ale i potřeba dosažení nějakého uznání, úspěchu či sociálního souhlasu (výkonový motiv); potřeba vytvářet přátelství a spojenectví – jednoduše dobré bytí s ostatními (motiv afiliace a intimity); potřeba dominance nad ostatními (motiv moci) (Blatný, 2010, s. 144 – 148).

2.2 Normativní teorie

Lze se setkat s velkým sebeobětováním, které nezapadá do koncepce náklady – zisky. Jedním z možných vysvětlení je tzv. ryzí altruismus. Druhé vysvětlení vychází z norem, jejichž naplnění představuje motivaci k prosociálnímu chování. Norma představuje sociální očekávání a předepisuje společensky přijatelné chování. Dodržování těchto norem je spojeno se sociálním souhlasem a člověk při chování s dodržováním těchto norem může pociťovat uspokojení či pozitivní emoce. Mezi tyto normy můžeme řadit sociální reciprocitu, sociální odpovědnost a sociální spravedlnost (Výrost, Slaměník, 2008, s. 288).

Sociální reciprocita je pojem, který říká, že máme pomáhat těm, kteří nám již dříve pomohli. Reciprocita se realizuje hlavně mezi osobami, které se osobně znají – rodina, přátelé,

kolegové atd. Nebo lze chápat tento pojem tak, že pomáháme někomu s cílem budoucího opětování, například ocenění v podobě povýšení atd. (Zášková, Mlčák, 2009, s. 56, 57)

Sociální odpovědnost říká, že se máme starat o bezradné a slabé, o lidi, kteří nejsou schopni se o sebe sami postarat, jednoduše řečeno nejsou schopni sami zvládnout nastalou situaci. Norma tedy přikazuje starat se o slabší jedince, kteří se náhle ocitli v těžké situaci, a to ať už z pohledu fyzického, ekonomického nebo psychologického (Zášková, Mlčák, 2009, s. 60).

Sociální spravedlnost představuje snahu zachovat mezi lidmi rovnováhu mezi tím, co do svých vztahů vloží, a mezi tím, co z nich přijímají. Často dochází k tomu, že nadhodnocují míru své pomoci a myslí si, že jim vrácená pomoc nebyla dostatečně vysoká. Pokud se cítí podhodnoceni, snižuje to do budoucna jejich ochotu projevit stejně vysokou „investici“ druhému (Mlčák, Zášková, 2013, s. 60).

Jsou také normy, které říkají, že zásah druhé osoby není v určité situaci společensky vhodný. Jedná se například o normu rodinného soukromí. Lidé se obvykle zdráhají zasáhnout, když k násilí dochází mezi rodinou, ať už se jedná o něco drobného (rodič dá facku zlobivému dítěti v supermarketu nebo muž ponižuje svou manželku na veřejnosti) nebo něco závažnějšího. Lidé si totiž myslí, že by se tato manželka mohla cítit trapně a rozrušeně kvůli takovému trapnému zásahu. Navíc lidé předpokládají, že to není předmětem jejich zodpovědnosti, protože se jedná o „rodinné záležitosti“ (Smith, Mackie, 2000, s. 556, 557).

2.3 Empaticko-altruistická hypotéza

C. D. Batson, nejvýznamnější zastánce altruismu, formuloval empaticko-altruistickou hypotézu, dle které může prosociální chování vycházet z čistě nesobeckých (altruistických) důvodů, kdy je cílem pouze snížení distresu druhého jedince, který se ocitl v nouzové situaci. Takovéto chování je dle C. D. Batsona podněcováno vysokou úrovní empatie vůči postiženému. Empatie vede k altruistickému chování zejména tehdy, pokud se pomáhající jedinec dříve sám vyskytl v roli oběti, má k oběti pozitivní vztahy či si jsou osoby nějak podobné (Batson, 1991 cit. podle Mlčák, Zášková, 2013, s. 62).

Toto chování může mít čtyři motivy:

- 1) egoistický motiv – vede k odstranění vlastního distresu (strach, obavy...),
- 2) altruistický motiv – cílem je pomoc druhému bez ohledu na vlastní zisk,
- 3) kolektivní motiv – zaměřen na prospěch skupin, ať už jedinec je nebo není členem,
- 4) principiální motiv – podporuje principy, ideály, hodnoty (např. jsou-li ohroženy)
(Batson, 1991 cit. podle Výrost, Slaměník, 2008, s. 289, 290).

2.4 Teorie sociální inhibice intervence přihlížejícího

Bystander effect – neboli efekt přihlížejících – byl odborníky zaveden do psychologie poté, co došlo v New Yorku dne 13. března 1964 k vraždě Kitty Genoveseové, které přihlíželo minimálně 38 přihlížejících po dobu 35 minut a z nichž ani jeden nezavolal ženě včas pomoc. Na policii po usmrcení ženy zavolal až jeden ze sousedů, který ale nejprve volal svému známému, zdali je vůbec vhodné policii zavolat. Tato událost samozřejmě zvedla vlnu nevole a byla považována za národní ostudu. Příčiny tohoto chování byly spatřovány v morální bezcitnosti, ztrátě lidskosti, ztrátě soucitu atd. Toho se ujali psychologové B. Latané a J. M. Darley, kteří začali provádět experimenty, v rámci kterých zjišťovali, jaké situační činitele podmiňují prosociální chování a snažili se odpovědět na otázku, proč přihlížející nepomohli ženě k její záchraně (Výrost, Slaměník, 2008, s. 290).

Psychologové B. Latané a J. M. Darley vycházejí z hypotézy, že počet přihlížejících je jedním z významných situačních činitelů a že se vzrůstajícím počtem osob na místě se stává pomoc méně pravděpodobná. Tuto hypotézu následně ověřovali pomocí různých experimentů, které poté tuto hypotézu potvrdily. Se vzrůstajícím počtem osob se totiž snižuje pravděpodobnost zaznamenání situace, ve které je potřeba pomoc druhé osoby, snižuje se schopnost jedince vyhodnotit situaci jako nebezpečnou a míra odpovědnost jednotlivce k zásahu taktéž klesá. Platí tedy, že pomoc je pravděpodobněji poskytnuta jedincem, nachází-li se u situace sám, než kdyby se v okolí vyskytovala skupina osob (Darley, Latané, 1968 cit. podle Výrost, Slaměník, 2008, s. 291).

Fakt, že lidé, kteří danou situaci zaregistrovali, nevypadají nijak rozrušeně, taktéž snižuje pravděpodobnost zásahu jednotlivce. Pokud tedy ostatní okolo zachovávají klid, po té co se oni sami poohlédli po reakcích ostatních osob v okolí a zjistili, že nikdo není situací rozrušený, dojde celá „přihlížející skupina“ k závěru, že na místě nenastal žádný problém a že pomoc není potřeba (Smith, Mackie, 2000, s. 552).

Z těchto experimentů lze vyvodit závěr, že prosociální chování je ovlivňováno dvěma podmínkami: 1. v situaci, ve které se nachází více osob, spoléhá jeden na druhého, že poskytne pomoc (tzv. rozptýlená odpovědnost, viz níže); 2. nebezpečné situace často vznikají nečekaně a rychle, což může prvotně vést k nejednoznačnému posouzení. Takováto nejednoznačnost představuje jeden ze složitých momentů, kdy se člověk rozhoduje o pomoci druhému. Protože pokud není člověk jako laik schopen danou situaci posoudit, pak je dost pravděpodobné, že na ní nebude reagovat (Výrost, Slaměník, 2008, s. 291).

Lidé samozřejmě zvažují, zdali je jejich pomoc vůbec potřeba, zdali je nutná. Nikdo nechce běžet někomu na pomoc a pak zjistit, že se jedná o banálnost (například pouze podnapilého muže) a ztrapnit se. Přihlízející „publikum“ může být naopak důvodem, proč nepomoci. Osoba může mít strach, že bude před ostatními vypadat pošetile (Latané et al., 1981 cit. podle Smith, Mackie, 2002, s. 551, 552).

2.4.1. Rozptýlená odpovědnost

Jak již bylo zmíněno, čím víc osob se na místě nachází, tím je menší pravděpodobnost, že jednotlivec sám zasáhne. Se vzrůstajícím počtem osob se také zmenšuje osobní odpovědnost jednotlivce za poskytnutí či neposkytnutí pomoci. Je to tím, že je-li v přítomnosti pouze jediná osoba, pak leží veškerá odpovědnost na ní. Je-li ale osob na místě více, je odpovědnost „rozptýlena“ mezi celou skupinu. U jedince dochází ke snížení morální povinnosti a případné obvinění z neposkytnutí pomoci je taktéž rozloženo mezi celou skupinu (Výrost, Slaměník, 2008, s. 292).

Pokud byť jen jediná osoba uváží, že je pomoc potřeba, tak se velice rychle přidají k pomoci i další. Tento první pomocník tak vlastně slouží jako příkladný model, který nás upozorní, že je potřeba zareagovat na nastalou situaci. Je to proto, že ostatní často spoléhají na druhé, kteří nám pomohou porozumět dané situaci a dají nám „nápovědu“ o tom, že je potřeba zasáhnout (Bandura, 1977b; Staub, 1987 cit. podle Smith, Mackie, 2000, s. 554).

2.5 Teorie prosociální osobnosti

Otázkou je, zdali existuje prosociální osobnost nebo se lidé chovají v případě pomoci dle jiných faktorů – daná situace, kompetence, aktuální nálada atd. Na otázku existence

prosociálních vlastností se pokoušelo od 70. let 20. století odpovědět mnoho odborníků skrze řadu pokusů. Závěry těchto pokusů naznačovaly, že prosociální chování je spíše determinováno danou situací a že osobnostní vlastnosti tak velký význam nemají (Výrost, Slaměník, 2008, s. 293).

Avšak některé osobnostní vlastnosti osob, které poskytly pomoc druhým i v závažných situacích, a prokázaná stabilita prosociálního chování u některých lidí zjištěných v různých životních situacích a napříč časem, vyvolaly další zájem o vědecké zkoumání tohoto fenoménu. Dle D. A. Schroedera a jeho spolupracovníků lze chápat prosociální osobnost jako určitý soubor vlastností predisponující člověka k prosociálním a prospěšným činům a myšlenkám (Schroeder et al., 1995 cit. podle Mlčák, 2010, s. 37).

L. A. Penner a M. A. Finkelstein zase chápou prosociální osobnost jako trvalou tendenci myslet na práva a blaho ostatních, prožívat empatii a zájem o druhé a jednat způsobem, který druhým lidem přináší prospěch (Penner, Finkelstein, 1998 cit. podle Mlčák, 2010, s. 37).

V minulosti bylo provedeno mnoho studií lidí, kteří se projeví výjimečným pomáhajícím chováním. Například se zkoumali zachránci židovských obyvatel na území Německa v období II. světové války. U těchto zachránců byla zaznamenána vyšší úroveň sociální i osobní zodpovědnosti, nižší míra egocentrismu, zdůrazňovali respekt k etickým standardům, byli více empatictí. Rodiče těchto zachránců byli více dobrosrdeční a méně využívali fyzické tresty při výchově. Dále se pak zkoumaly osoby, které poskytly první pomoc při dopravních nehodách. Tyto osoby byly taktéž více empatické, cítily sociální odpovědnost a vykazovaly nižší míru egoismu a hostility. Jiné studie se pak zabývaly například dárcovstvím krve. Tito lidé vykazovali sklon k sebeobětování, silnou potřebu uznání a touhu pomáhat (Mlčák, 2010, s. 37, 38).

2.6 Další významné faktory

Významným faktorem u poskytnutí pomoci je také pohlaví. Ačkoli jsou více empatické ženy, ve vážných situacích pomáhají více muži a při situacích s nižším rizikem spíše ženy – ty se angažují více v dlouhotrvajících záležitostech (například pracují jako dobrovolnice), zatímco muži se těmto aktivitám spíše vyhýbají. Také platí, že muži raději poskytují pomoc ženám, zatímco ženy pohlaví při pomoci moc nerozlišují, jejich ochota je rozložena mezi obě pohlaví (Zášková, Mlčák, 2009, s. 53, 54).

Dalším hlediskem je momentální rozpoložení daného člověka. Lidé, kteří mají špatnou náladu, mohou pomoci ostatním, pokud si myslí, že se jim díky pomoci druhémulepší jejich vlastní nálada. Pokud se tak ale nestane, jsou spíše demotivováni k další pomoci druhým (Feldman, 2001, s. 293).

Lidé také zvažují, zdali jsou vůbec schopni pomoc poskytnout. Zvažování kompetentnosti je dalším činitelem prosociálního chování. Jedná-li se o nějaké vážné zranění, mohou lidé usoudit, že bude lepší, poskytne-li pomoc někdo jiný, zkušenější. Je dosti nepravděpodobné, že člověk, který není dobrý plavec, bude zachraňovat tonoucího. Navíc čím větší zkušenosti pomáhající osoba má, tím více se snižují její náklady při pomoci (Smith, Mackie, 2000, s. 559).

3 Altruismus, empatie a egoismus

Jak již bylo dříve zmíněno, na altruismus je často pohlíženo jako na synonymum prosociálního chování. Ne všichni autoři se ovšem na tomto shodnou. Tato práce se ztotožňuje s názorem Bierhoffa, který uvádí jako nejširší pojem pomáhání (pomáhající chování), kterému je podřazené prosociální chování. Prosociálnímu chování je poté podřazen pojem altruismus a egoismus. Člověk pak tedy může k pomoci druhému přistupovat egoisticky (ignorance potřeb jiných) nebo altruisticky (pomáhající nepředpokládá žádnou odměnu či zisk). Významným aspektem altruismu je empatie.

3.1 Altruismus a jeho pojetí

Na altruismus lze tedy pohlížet jako na synonymum prosociálního chování. Můžeme na něj také nahlížet z pohledu psychologického či sociobiologického. Zajímavé je také pojetí C. D. Batsona.

Pojetí altruismu v současné psychologii

Obecně lze altruismus považovat za dobrovolné a nezištné chování, kdy osoba pomůže druhému bez zvažování jakýchkoli zisků, sociálního souhlasu nebo možného opětvání v budoucnosti. Tato pomoc je poskytnuta také bez ohledu na možné náklady, ztráty či oběti. „*Průnik různých definic altruismu tvoří čtyři podmínky, respektive znaky altruismu: dobrovolnost, užitek pro partnera, nezištnost, obětování vlastních nákladů.*“ (Zášková, Mlčák, 2009, s. 16).

V rámci altruismu se nutně nemusíme zříci vlastního dobra ve prospěch druhého člověka či celé skupiny lidí a nemusí také nutně souviset s vlastní obětí – poskytne-li osoba například neziskové organizaci altruisticky motivovaný finanční příspěvek, znamená to pro ni sice určitou finanční „obětí“, nedochází ale k sebeobětování se (Nakonečný, 2009, s. 221).

Altruismus tedy vlastně představuje opak sobectví či protiklad egoismu a mnohdy se tak i definuje. Tzv. altruista je ochotný pomoci, aniž by mu byly nabídnuty jakékoli výhody, které ani on sám neočekává (Myers, 2016, s. 391).

U většiny lidí stačí málo, aby jednali nesobecky. Například pokud vědí, že jejich finanční příspěvek půjde na dobrou věc (např. pomoc seniorům, nemocným osobám atd.).

V poslední době jsou v oblibě Ježíškova vnoučata (nákup darů seniorům) nebo Adopce zvířat na dálku (sponzorování zvířete v zoologické zahradě). Navíc jsou lidé společenšší tvorové, pro které jsou důležité společenské vazby, jež také ovládají způsob jejich chování (Hayesová, 2003, s. 137).

Samotná problematika výskytu altruismu není dosud mezi odborníky vyjasněna a uzavřena. Mnozí autoři totiž popírají existenci altruismu a zastávají pouze myšlenku lidského egoismu – tedy že člověk jedná primárně za účelem uspokojení svých potřeb. Příkladem je tzv. koncept racionálního člověka, dle kterého se člověk rozhoduje na základě rozumu a podstatou racionality je pro něj právě egoismus. Tento koncept je v podstatě zaujatý vůči altruistickým činům a projevům lidského chování (Mlčák, Záškodná, 2013, s. 45).

Pojetí altruismu dle sociobiologů

Dále pak můžeme vysvětlit altruismus z pohledu sociobiologů skrze tzv. příbuzenský výběr. Osoby se chovají altruisticky, protože jim toto chování zajišťuje přežití jejich druhu, které nese stejné geny, jako mají oni. Což dokazuje i mnoho příkladů ze světa lidí i zvířat, kteří poskytli pomoc někomu, kdo není jejich příbuzným / známým (Hayesová, 2003, s. 136).

Altruismus dle C. D. Batsona

Další významnou definici uvádí C. D. Batson, který je také pravděpodobněji nejznámějším zastáncem existence tzv. čistého altruismu – tedy altruismu, který je motivovaný pouze za účelem pomoci druhému bez uvažování nad ziskem pomáhající osoby. Dle C. D. Batsona je altruismus „*motivační stav, jehož cílem je zlepšit pohodu (well-being) druhého*“ (Batson, 1991 cit. podle Mlčák, 2010, s. 17).

V Batsonově teorii altruismu zaujímá centrální roli empatie, neboť dle tohoto autora je motivací k altruistickému chování identifikace pomáhajícího se situací oběti formou empatického zájmu. Motivace je dle C. D. Batsona chápána jako síla, která řídí lidské chování k určitému cíli, jehož dosažení přináší druhému jedinci příjemné pocity. Hlavním cílem je zde právě zlepšení situace druhého člověka. Pokud by se ovšem jednalo primárně o uspokojení vlastních potřeb, vlastní pohody, hovořili bychom naopak o egoismu (Batson, 1991 cit. podle Mlčák, 2010, s. 17, 18).

3.2 Empatie

Prosociální a altruistické chování je úzce spojeno s empatií. K pochopení celé problematiky je proto potřeba uvědomit si, co to vlastně empatie je, a to jak z hlediska pedagogického a psychologického, tak ale i emočního.

3.2.1 Definice empatie

V pedagogickém slovníku se empatie definuje jako: „1. *Uvědomění si pocitů, prožitků, momentálních stavů jiného člověka a snaha je pochopit, porozumět jim. 2. Přijetí (alespoň v duchu) sociální role jiného člověka, pohled na lidi, problémy, události z jiné perspektivy.*“ (Průcha, 2003, s. 58). Autoři dále uvádějí, že jedinec má snahu vidět svět „jinými očima“. Jedná se též o důležitý aspekt morálního vývoje, empatie je stěžejní etapou při tvorbě morálních hodnot. Právě proto je empatie nutným předpokladem každého učitele. Pouze empatický učitel je schopen vnímat, proč žák nerozumí učivu, jaké psychické problémy ho trápí nebo jaké je klima třídy, případně co ho narušuje. Schopnost empatie je pro učitele nezbytná i při spolupráci s kolegy, ale i jednání s rodiči žáků. Jelikož učitel je osobou, která žákům nastavuje zrcadlo, čím vyšší schopnost empatie učitel má (v pracovním i osobním životě), tím je pro své žáky lepším vzorem. Je to totiž učitel (hned po rodině), kdo učí druhé vcítit se do pocitů jiných lidí. Není-li empatického chování sám schopen, pak jej velmi obtížně zprostředkuje žákům.

Z psychologického hlediska lze empatii definovat jako schopnost vcítit se do druhé osoby, soucítit s ní, vžít se do situace druhého. Mlčák vysvětluje, že pojem empatie byl a je chápán odlišně dle jednotlivých odborníků. Někdy jako schopnost porozumět druhým lidem, jindy jako schopnost soucítit s lidmi nebo jako schopnost promítat do druhých osob své vlastní emoce (Mlčák, Záškodná, 2013, s. 50).

Na empatii se dá také pohlížet z hlediska emoční inteligence, citů a pocitů. Je to totiž základní předpoklad lidského soužití. „*Jde o to, že si k sobě nalezneme cestu a budeme jeden vůči druhému přístupní – to je také základem lásky. Jakmile člověk přestane být schopen vžívat se do druhých, přestává být i schopen lásky.*“ (Pletzer, 2009, s. 159). Toto pojetí vychází i z biblických přikázání, kdy má člověk milovat bližního svého. „*Milovat druhé můžeme jen tehdy, pokud akceptujeme sami sebe. Dalším předpokladem empatie je tedy i schopnost soucítit sám se sebou a opravdově vnímat své vlastní pocity.*“ (Pletzer, 2009, s. 159). Jak autor naznačuje, je nutné milovat a přijímat sám sebe, aby mohl člověk milovat

a přijímat druhé. A je-li schopen lásky a empatie, pak je větší pravděpodobnost, že se u něj bude vyskytovat prosociální chování ve větší míře, než u lidí s menší schopností lásky a empatie.

3.2.2 Přínosy empatie

Dokážeme-li se vcítit do pocitů druhé osoby, která se ocitla v tíživé situaci, můžeme pak lépe rozpoznat jeho prožívání. Empatie také usnadňuje rozpoznání situace, která vyžaduje pomoc. Výsledkem empatie je tedy prožívání situace s druhým člověkem a díky empatii dochází u jedince k navozování podobných emocionálních vztahů, které prožívá jedinec vyžadující pomoc. Díky poskytnuté pomoci dochází k redukci nepříjemného stavu, který druhá osoba prožívá (strach, úzkost, bolest, neštěstí) a zároveň tím redukuje vlastní emocionální napětí. Empatie se tím pádem stává motivujícím faktorem prosociálního chování (Výrost, Slaměník, 2008, s. 289).

Empatie je navíc důležitým předpokladem shody mezi lidmi, neboť umožňuje snižovat egoistickou motivaci osob. Empatie může zabraňovat snaze diskriminovat či vykořisťovat druhé. Zabraňuje také častokrát konfliktům a tím napomáhá při redukci napětí ve společnosti. Přispívá k dobré komunikaci, neboť empatictí lidé se chovají ohleduplněji, jsou ochotnější, tolerantnější, více velkorysí atd. (Mlčák, Záškodná, 2013, s. 56)

Větší míru empatie pocítujeme u osob, které se ocitly v tíživé situaci, kterou si sami nezavinili. Naopak u osob, které si za svůj problém mohou sami, často k empatickému cítění nedochází. Lidé tedy raději pomohou nemocné osobě než opilému člověku (Reisenzein, 1986; Schmidt, Weiner, 1988 cit. podle Smith, Mackie, 2000, s. 552).

Nesmíme ovšem opomenout, že ne vždy musí empatie nutně vyvolat prosociální chování. Jsou totiž lidé, kteří se na některé „děsivé“ situace nemohou dívat (ať už v televizi či ve skutečnosti). U mnoho lidí vyvolává totiž nepříjemná situace stavy bolesti, strachu či napětí. Naproti tomu ale u některých lidí sklíčenost či trápení druhých vyvolává empatii (a tím i potřebu pomoci) téměř vždy, protože se „nemohou dívat, jak se druhá osoba trápí“ (Výrost, Slaměník, 2008, s. 289).

3.3 Egoismus

Pojem egoismus vychází z latinského slova „ego“, což v překladu znamená „já“. Tento pojem se používá již od 18. století. Vychází z oblasti antropologie a je inspirován etickým utilitářstvím A. Smitha. „*Značí individuální postoj, který dává přednost vlastním účelům před účely jiných lidí či společenskými účely. Jde o opak altruismu.*“ (Bělík et al., 2017, s. 21). Egoisticky orientovaný jedinec se zabývá převážně sám sebou, staví sám sebe do popředí své pozornosti, zdůrazňuje sám sebe.

Filozofická antropologie nahlíží na egoismus negativně a popisuje ho jako „*jedinečnost člověka, která by měla být eliminována. Je to jednání sobecky zaměřené na prosazení vlastního zájmu, prospěchu i na úkor ostatních; cílem nebo motivem lidského jednání je pouze dobro jednajícího.*“ (Bělík et al., 2017, s. 21)

Také v encyklopedickém slovníku je egoismus označován jako sobectví. Egoista (sobec) příliš sleduje vlastní zájmy a prospěch, a to mnohdy i na úkor druhých lidí. Jedná se tedy o přesný opak altruismu (Bradnová, 1993, s. 262).

Z pohledu psychologického o egoismu platí, že „*každý je egoista, neboť všechny naše činy jsou motivovány naším zájmem (strukturou determinovaný lidský systém).*“ (Bělík et al., 2017, s. 21). I egoistický člověk může vykazovat známky prosociálního chování, protože i v případě pomoci druhým lze spatřovat zájem spočívající ve vlastním prospěchu.

4 Prosociální chování a altruismus na základní škole

V předchozích kapitolách byla věnována pozornost popisu termínů, s nimiž bude dále pracováno v praktické části a které jsou důležité pro pochopení problematiky projevů prosociálního chování. Jelikož je cílem této práce zmapovat toto chování u učitelů základních škol, je také důležité poukázat na to, jaké požadavky jsou kladeny na osobnost učitele a jak se prosociální chování prolíná ve vyučovacím procesu.

4.1 Prosociální chování ve vyučování

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV) je závazný dokument, který vymezuje základní rámce vzdělávání. Jedním z hlavních cílů je „*vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi.*“ (RVP ZV, 2021, s. 8, 9). Dále pak rozvíjení schopnosti spolupracovat a respektovat úspěchy a práci vlastní i práci druhých, naučit žáky aktivně rozvíjet i chránit duševní, fyzické, ale i sociální zdraví a zároveň za ně být zodpovědný. Dalším cílem je „*rozvíjet vnímavost a citlivé vztahy k lidem, prostředí i k přírodě*“ (RVP ZV, 2021, s. 8, 9).

RVP ZV obsahuje devět vzdělávacích oborů a šest průřezových témat, což jsou okruhy týkající se aktuálních problémů ze současného světa a jsou nedílnou a významnou součástí základního vzdělávání. Jejich největší přínos spočívá v rozvoji osobnosti žáka především v oblasti postojů a hodnot a pro vzájemnou spolupráci. Průřezová témata jsou povinnou součástí vzdělávání a musí být do vzdělávání zařazena všechna. Nemusí být však v každém ročníku. Podle RVP ZV si každá škola vytváří Školní vzdělávací program (ŠVP), v němž jsou uvedené způsoby a rozsah realizace vzdělávání. Průřezová témata jsou v ŠVP často žákům předkládána ve formě integrovaných projektů, kurzů či seminářů.

V RVP ZV jsou mimo jiné stanoveny klíčové kompetence, které představují „*souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Jejich výběr a pojetí vychází z hodnot obecně přijímaných ve společnosti.*“ (RVP ZV, 2021, s. 10). Z uvedených kompetencí se rozvoji prosociálního chování a altruismu u žáků věnují následující kompetence:

- a) **kompetence komunikativní** – tato kompetence učí žáky naslouchat druhým lidem, rozumět jim a vhodně na ně reagovat. Získané komunikativní dovednosti žák využívá

k „vytváření vztahů potřebných k plnohodnotnému soužití a kvalitní spolupráci s ostatními lidmi“ (RVP ZV, 2021, s. 11);

- b) **kompetence sociální a personální** – na konci základního vzdělávání je žák schopen spolupodílet se na tvoření příjemné atmosféry v kolektivu, „na základě ohleduplnosti a úcty při jednání s druhými lidmi přispívá k upevňování dobrých mezilidských vztahů, v případě potřeby poskytne pomoc nebo o ni požádá“ (RVP ZV, 2021, s. 12);
- c) **kompetence občanské** – na konci základní školy by si měl být žák vědom svých povinností a práv nejen ve škole, „je schopen vcítit se do situací ostatních lidí, odmítá útlak a hrubé zacházení, uvědomuje si povinnost postavit se proti fyzickému i psychickému násilí.“ (RVP ZV, 2021, s. 12). Dále občanské kompetence učí chápat základní principy, z nichž vycházejí zákony a společenské normy. Díky jejich rozvoji žák „rozhoduje se zodpovědně podle dané situace, poskytne dle svých možností účinnou pomoc a chová se zodpovědně v krizových situacích i v situacích ohrožujících život a zdraví člověka.“ (RVP ZV, 2021, s. 12).

4.1.1 Osobnostní a sociální výchova

Průřezové téma Osobnostní a sociální výchova klade důraz na rozvoj prosociálního chování a je primární prevencí rizikového chování. Prolíná jednotlivými vzdělávacími oblastmi a je zcela na učiteli, jak bude témata s žáky rozebírat. Nejčastěji se průřezová témata realizují v podobě třídních či školních projektů, besed, prostřednictvím her, modelových situací, praktických cvičení, diskuzí a názorných ukázek.

Mezi přínosy osobnostní a sociální výchovy patří především:

- porozumění sobě i druhým lidem,
- utváření dobrých mezilidských vztahů,
- rozvoj komunikačních dovedností,
- utváření a rozvoj dovednosti vedoucí ke spolupráci,
- učení správným morálním hodnotám a postojům a pomoc při utváření (nezraňujícího) pozitivního postoje k sobě i k druhým lidem,
- uvědomování si potřeby spolupracovat a pomáhat,
- pomáhá primární prevenci škodlivých a jinak nevhodných způsobů chování, ale i sociálně-patologických jevů (RVP ZV, 2021, s. 126).

Stejně jako v jednotlivých vzdělávacích oblastech je i v průřezových tématech „učivo“ rozděleno do tematických okruhů. V rámci osobnostní a sociální výchovy se jedná o tři části. Každé z nich obsahuje více rozvíjených vlastností. Zde je na ně nahlíženo z pohledu jejich spojitosti s rozvojem prosociálního chování.

- **Osobnostní rozvoj** – má za cíl rozvíjet u žáka poznávací schopnosti, smyslové vnímání a pozornost; učí se sebepoznání a sebepojetí, rozvíjí postoje, hodnoty a zejména vztahy k sobě samému, ale i vztahy k druhým lidem. Učí seberegulaci, sebekontrolu a sebeovládání, práci a organizaci vlastního času, stanovování a dosahování cílů, plánování své činnosti. Dalším prvkem je rozvoj psychohygieny, tedy dovednosti vedoucí k pozitivnímu ladění mysli a kladný vztah k sobě samému, ale i zvládání stresových situací a hledání pomoci v případě potíží. Poslední částí je rozvoj kreativity obecně i v rámci mezilidských vztahů (RVP ZV, 2021, s. 126).
- **Sociální rozvoj** – rozvíjí poznávání lidí (hledání odlišností), rozvoj komunikace; asertivní komunikace, nácvik dovednosti bránit se komunikací proti manipulaci či agresii, cvičení pozorování okolí, rozvoj aktivního a empatického naslouchání; rozvoj kooperace. Nejdůležitější částí této oblasti v rámci prosociálního chování je rozvoj mezilidských vztahů: „*péče o dobré vztahy; chování podporující dobré vztahy, empatie a pohled na svět očima druhého, respektování, podpora, pomoc; lidská práva jako regulativ vztahů.*“ (RVP ZV, 2021, s. 127)
- **Morální rozvoj** – pro tuto oblast je s ohledem na rozvoj prosociálního chování typické učení řešení problémů, rozhodování v různých typech problémů či v sociálních rolích, řešení problémů spojených s mezilidskými vztahy apod. Pomáhá utvářet hodnoty, postoje a praktickou etiku, analyzovat postoje, hodnoty a projevy chování lidí i sama sebe, rozvoj odpovědnosti, spolehlivosti, respektování a spravedlnosti, „*pomáhající a prosociální chování (člověk neočekává protislužbu).*“ (RVP ZV, 2021, s. 127)

Všechny výše uvedené oblasti mají v obsahu uvedené i další rozvíjené vlastnosti a dovednosti. Výše je uvedeno zejména to, co souvisí s prosociálním chováním. Je patrné, že tato oblast je plná všeho, co by měl člověk zvládat a jak by se měl chovat. Zejména pomyslíme-li na rozvoj sebepojetí – pokud člověk nemá dobré sebepojetí a nemá se rád, pak má zpravidla prosociální chování méně rozvinuté, na rozdíl od člověka, který je sám se sebou spokojen, má se rád a cítí se šťastný – ten většinou pomoc poskytne častěji a rád, protože mu to připadá přirozenější.

4.1.2 Etická výchova

Etická výchova patří mezi doplňující vzdělávací obory a nabízí obrovské využití mezipředmětových vztahů. Nejedná se o povinnou součást základního vzdělávání, pouze ho doplňuje a dává možnost rozšíření učiva. Bohužel ve vyučování na základních školách v České republice chybí předmět, který by cíleně rozvíjel mravní stránku osobnosti žáků. Proto se tento předmět vložil jako doplňující a jeho cílem (s ohledem primárně na rozvoj prosociálního chování) je vést žáky k navazování a udržování vhodných vztahů, k tvořivému řešení problémů každodenního života apod. Etická výchova rozvíjí u žáků: „*sociální dovednosti, které jsou zaměřeny nejen na vlastní prospěch, ale také na prospěch jiných lidí a celé společnosti.*“ (RVP ZV, 2021, s. 114). Učí respektu k hodnotám a názorům druhých, správným způsobům komunikace, schopnosti vcítit se do pocitů či situací jiných lidí a trénují schopnost účinně spolupracovat.

Obsah etické výchovy je tvořen deseti tématy, na která navazuje šest aplikačních témat (viz obr. č. 2). Na první pohled je vidět, že prosociální chování má stanovena dokonce dvě témata. Prvním je „*prosociální chování v osobních vztazích; pomoc, darování, dělení se, spolupráce a přátelství.*“ (RVP ZV, 2021, s. 114). Druhé je „*prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita a sociální problémy.*“ (RVP ZV, 2021, s. 114). Přesto je jasné, že k efektivnímu rozvoji prosociálního chování je potřeba i umět pozitivně hodnotit druhé, pochopit důstojnost lidského jedince, ale i mezilidské vztahy a vhodná komunikace. Sociální empatie a asertivita jsou taktéž nedílnou součástí, kterou od prosociálního chování nemůžeme odtrhnout.

Charakteristika vzdělávacího oboru

Obsah doplňujícího vzdělávacího oboru **Etická výchova** tvoří následující témata:

1. Mezilidské vztahy a komunikace.
2. Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe.
3. Pozitivní hodnocení druhých.
4. Kreativita a iniciativa. Řešení problémů a úkolů. Přijetí vlastního a společného rozhodnutí.
5. Komunikace citů.
6. Interpersonální a sociální empatie.
7. Asertivita. Zvládnutí agresivity a soutěživosti. Sebeovládání. Řešení konfliktů.
8. Reálné a zobrazené vzory.
9. Prosociální chování v osobních vztazích. Pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství.
10. Prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita a sociální problémy.

Na deset základních témat navazuje šest aplikačních témat, mezi která patří:

- Etické hodnoty
- Sexuální zdraví
- Rodinný život
- Duchovní rozměr člověka
- Ekonomické hodnoty
- Ochrana přírody a životního prostředí
- Hledání pravdy a dobra jako součást přirozenosti člověka

Obr. č. 2 *Témata etické výchovy dle RVP ZV, 2021*

Na prvním stupni je kromě komunikace a komunikačních dovedností učivem obsaženým v předmětu Etická výchova pozitivní hodnocení sebe a druhých, akceptace druhých, asertivní chování, tvořivost a základy spolupráce, mezi které patří „*elementární prosociálnost – darování, ochota dělit se, povzbuzení, služba, vyjádření soucitu, přátelství.*“ (RVP ZV, 2021, s. 115)

Na druhém stupni je učivem Etické výchovy komunikace (včetně naslouchání), asertivní chování a obrana před manipulací, identita a důstojnost lidské osoby, vzory (a idoly), aplikovaná etická výchova, tedy etické hodnoty jako osobní odpovědnost, rozvoj svědomí, smysl života, aplikace mravních zásad a hodnot; sexuální zdraví, ekonomické hodnoty, duchovní rozměr a ochrana přírody / životního prostředí. Nejdůležitější částí z hlediska prosociální výchovy je iniciativa, psychická i fyzická pomoc, ochota ke spolupráci, pomoc neznámému člověku, „*uplatnění komplexní prosociálnosti – bída světa, informovanost o situaci zemí třetího světa, vztah k menšinám, využití prosociálnosti v multikulturní společnosti, pozitivní vztah k diverzitám.*“ (RVP ZV, 2021, s. 116)

4.2 Osobnost učitele

Učitelé spadají do tzv. pomáhajících profesí. Je to oblast, u které se předpokládá vyšší tendence k prosociálnímu / altruistickému chování. A právě jejich osobnost je v této oblasti významným faktorem.

Dominantní komponentou u pomáhajících profesí jsou určité pracovní aktivity, které jsou orientovány na informační, kognitivní, materiální, emocionální či jiný prospěch klientů (zde žáků), které jsou realizovány pomocí sociální komunikace a interakce, kterou lze charakterizovat pomocí emocionální angažovanosti zaměstnanců (zde učitelů), vysoké úrovně osobnostní autenticity a vysokým stupněm akceptace klientů (zde žáků). Tyto profese jsou založeny na procesech pomáhání, o jejichž efektivitě rozhoduje právě osobnost pracovníků, ve které by měla být zakomponována vysoká úroveň kompetence v oblasti prosociálního (popř. altruistického) chování. Tato kompetence společně s empatií představuje značný význam, neboť tvoří základ efektivní interakce s klientem (zde žákem) (Mlčák, 2010, s. 124, 125).

4.2.1 Pojetí osobnosti učitele

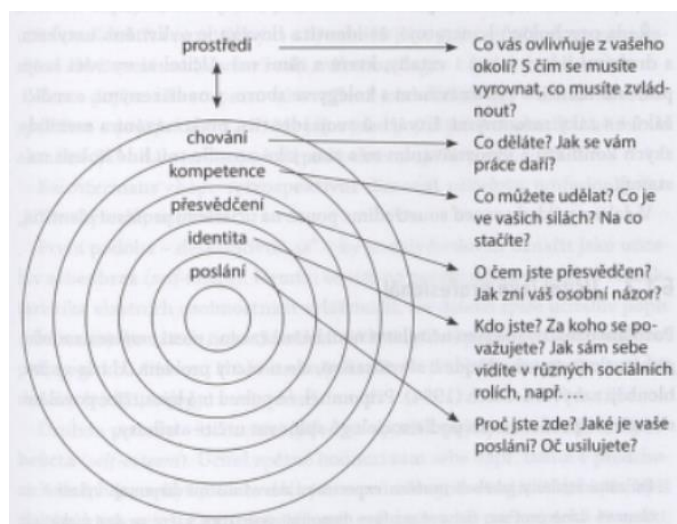
Osobnost učitele lze chápat jako obecný model osobnosti člověka, který se vyznačuje psychickou determinací. Psychika osobnosti je pak chápána jako dynamický interakční systém a nástroj realizace životní existence v určitých podmínkách. Tento systém je dán vztahy mezi vnitřními předpoklady a vnějšími podmínkami a projevy osobnosti jako svérázné individuality. Nejjednodušším způsobem poznání osobnosti je sledování osobnosti jedince v tzv. akčním prostředí, kde se vlastnosti osobnosti mohou projevit nejlépe. Pro osobnost učitele jsou podstatné čtyři základní komponenty:

- 1) adjustabilita a adaptabilita (schopnost se přizpůsobit – psychická flexibilita apod.),
- 2) psychická odolnost,
- 3) sociální empatie a komunikativnost,
- 4) schopnost osvojovat si nové poznatky (Mikšík, 2007 cit. podle Dytrtová, Krhutová, 2009, s. 15).

Osobnost učitele není jednolitým celkem. Má mnoho vrstev (či úrovní), které každého jednotlivého učitele nějak ovlivňuje. Tato osobnost se dá například zobrazit pomocí metafory „cibule“ (viz obr. č. 3). Musíme brát tedy na zřetel, že učitele ovlivňují nejen kompetence,

vlastnosti či chování, ale i potřeba poslání nebo prostředí, ve kterém žije, ve kterém se pohybuje (Korthagen, 2004 cit. podle Mareš, 2013, s. 439).

Obr. č. 3 Model úrovní učitelovy osobnosti dle Korthagena

4.2.2 Významné osobnostní kompetence učitele

Učitel musí v rámci své profese nejen vyučovat (řídít osvojování vědomostí a dovedností, pomáhat utvářet klíčové kompetence), ale také vychovávat (spoluutvářet vůli, postoje, hodnoty, zájmy aj. a formovat osobnost žáků). To předpokládá, že musí učitel dobře znát psychiku svého žáka a využívat psychologicko-pedagogické poznatky – umí psychologicky jednat a myslet. Povolání učitele je navíc náročné v tom ohledu, že pedagog působí celou svojí osobností na své žáky (skrže vlastní postoje, přístupy aj.) (Holeček, 2014, s. 25).

V rámci profese učitele roste význam kvalit a schopností jako jsou sebeuvědomění, sebeovládání, sociální citění a empatie. Dále schopnost řešit mezilidské vztahy (pro zachování pozitivní atmosféry ve třídě), chápat a vyjadřovat pocity, přátelskost, ovládnout svou náladovost apod. Atmosféru třídy také ovlivňuje psychika učitele, jeho temperament a frustrační odolnost. Významná je tedy nejen běžná, ale i emoční inteligence, která značně ovlivňuje rozhodování učitele a jeho chování (Dytrtová, Krhutová, 2009, s. 16).

Mimo jiné by měl učitel vzbuzovat u svých žáků určitou autoritu. Tu můžeme dělit na formální, která je založena na určité pozici, jejíž jedinec vykonává (např. ředitel školy, učitel) a neformální, která se projevuje znalostmi a dovednostmi potřebnými pro výkon profese,

prosociálními postoji, orientací na potřeby druhých a morálními vlastnostmi (laskavost, upřímnost, svědomitost aj.). V tom lze vidět důvod, proč mají mít učitelé i určité dobré vlastnosti. Měli by totiž pro své žáky být určitým vzorem a oporou (Jedlička et al., 2018, s. 298).

V rámci psychologických charakteristik se do popředí dostávají emoční stabilita, otevřenost vůči druhým, komunikační zdatnost a schopnost učení se. U profesí, které se orientují na druhou osobu (zdravotní sestra, učitel...), se rovněž včetně již zmíněné empatie považují za důležité kongruence (soulad mezi chováním a hodnotami, které osoba otevřeně vyznává) a autenticita (schopnost nepředstírat, být sám sebou, opravdovost) (Jedlička et al., 2018, s. 298).

K prosociálním charakteristikám pak dále řadíme schopnost týmové spolupráce, tvůrčí diskuze a schopnost naslouchat druhým (svým žákům). K přímo pedagogickým cnostem pak přispívá respekt a tolerance ke svým žákům (v oblasti žakových hodnot, názorů a zkušeností). K ceněným vlastnostem pedagogů dále ještě řadíme cit pro spravedlnost, schopnost připustit si svůj omyl nebo smysl pro humor (Jedlička et al., 2018, s. 298).

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Metodologie výzkumu

V další části práce se zaměřuji na výskyt prosociálního a altruistického chování v praxi na běžných základních školách.

Výzkum probíhal kvantitativní metodou prostřednictvím elektronického dotazníku, který byl zaslán učitelům napříč celou Českou republikou. Metoda dotazníku byla zvolena z důvodu získání co největšího množství respondentů.

5.1 Cíl výzkumného šetření

Cílem výzkumu je zjistit, zdali se prosociální a altruistické chování vyskytuje u učitelů na prvním i druhém stupni základní školy. Chceme zjistit, v jaké podobě se u učitelů toto chování vyskytuje v rovině osobní, ale i v rámci jejich pedagogické činnosti, tedy jak ho učitelé využívají v interakci s žáky či jejich rodiči nebo s kolegy.

5.2 Hypotézy a jejich stanovení

Hypotéza je podmíněně pravdivý výrok, který vypovídá o vztahu mezi dvěma či více jevy. Svou formulací předjímá vztah mezi jevy, které lze zkoumat a empiricky ověřovat (Reichel, 2009, s. 60).

H1: Prosociální a altruistické chování se objevuje více u žen než u mužů.

Hypotéza vychází z předpokladu, že ženy mají k prosociálnímu a altruistickému chování blíže než muži, protože je pro ně přirozenější. Muži budou v rámci pomoci žákům či rodičům méně angažovaní, protože si drží větší odstup a oddělují více práci a volný čas.

H2: Nejvíce prosociálního vychování se objevuje u učitelů ve věku nad 50 let, zatímco nejméně ve věku do 35 let.

Starší generace učitelů (nad 50 let), která byla v dětství vedena k pokoře a touze pomáhat druhým, bude vykazovat vyšší známky prosociálního chování než ostatní věkové skupiny

učitelů. Nejmenší výskyt prosociálního chování bude u učitelů nejmladších, tedy ve věku do 35 let. Domnívám se, nejmladší generace je více zaměřená na své potřeby, má více egoistický přístup a zajímá se především o naplnění svých ambicí a kariérní růst.

H3: Učitelé přispívají na charitu častěji, než se věnují dobrovolnickým činnostem.

Myslím si, že charitativní činnost je u učitelů častější než dobrovolnické práce, protože dobrovolnictví zabere více úsilí a času než například zaslání DMS.

H4: Prosociální chování se v rámci pedagogické profese projevuje více v podobě doučování, než v podobě darování (pomůcek, jídla atd.)

Předpokladem je, že učitelé nejvíce pomáhají v případě školních neúspěchů a problémů s učením, tedy nejčastěji v podobě doučování. Myslím se, že nejmenší pomoc je žákům ze strany učitelů poskytována v podobě materiálního rázu (například darování psacích potřeb, sešitů či pomůcek na vyučování nebo třeba jídla).

5.3 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumné šetření bylo zaměřeno na učitele prvního a druhého stupně základní školy. Výzkum probíhal po celé České republice. Není cílem práce zmapovat výskyt prosociálního chování učitelů v různých částech republiky, proto není uváděno, odkud dotazovaní učitelé pochází.

Šetření probíhalo pomocí stratifikovaného výběru. Tento postup byl zvolen proto, že výběr pracuje s respondenty rozdělenými do podskupin dle znaků tak, aby byla znatelná souvislost s naměřenými atributy. Zde byli respondenti primárně děleni dle pohlaví a věku.

Výzkumu se zúčastnilo 250 učitelů, z toho 227 žen a 23 mužů. Z toho se jednalo o 125 učitelů prvního stupně základní školy a 125 učitelů druhého stupně základní školy. Zastoupení učitelů na obou stupních škol je rovnoměrné. Nejvíce učitelů, kteří vyplnili dotazník, je ve věku 20-35 let (96 osob), nejméně z věkové kategorie 50 a více let (72 osob). Zbýlých 82 respondentů pochází z věkové kategorie 35-50 let.

5.4 Realizace výzkumu

Dotazník byl respondentům zaslán elektronicky, nejprve pomocí e-mailů. Tímto způsobem ale nebylo získáno mnoho respondentů. Nejspíše to bylo z důvodu vysoké časové zátěženosti učitelů spojené s tehdejší distanční výukou. Později jsem proto využila facebookových stránek „*Učitelské perličky*“. Členy této stránky byli pouze učitelé. Ti mi po prosbě dotazník vyplnili v hojném počtu. Učitelé mohli vyplnit dotazník v průběhu jednoho měsíce a jeho vyplnění trvalo průměrně čtyři minuty. Nakonec bylo získáno celkem 250 respondentů.

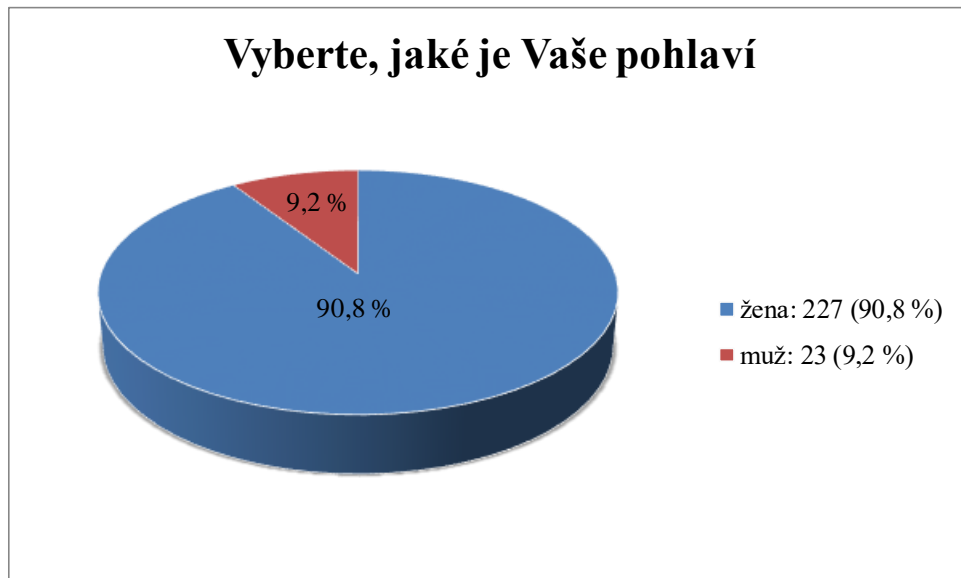
V této kapitole dochází k analýze otázek. Kapitola zjišťuje, jak odpovídali muži a ženy a jaké byly odpovědi podle věku učitelů. Poté bude věnován prostor hypotézám a jejich potvrzení / vyvrácení.

5.5 Vyhodnocení dat a interpretace

V této části se budeme zabírat jednotlivým otázkami z dotazníku, které vyhodnotíme pomocí grafů a následně budeme interpretovat získaná data. Pod každý graf je umístěn komentář.

V dotazníku museli učitelé odpovídat celkem na osmnáct otázek, z nichž tři byly faktografické – jednalo se o otázky 1, 2 a 3 zjišťující pohlaví, věk učitelů a stupeň základní školy, na kterém učí.

Otázka č. 1

Graf č. 1 - Pohlaví

Výzkumu se zúčastnilo 250 učitelů, z toho 227 žen a 23 mužů. Jelikož českému školství vládnu spíše ženy, je logické, že se mužů zúčastnilo o mnoho méně.

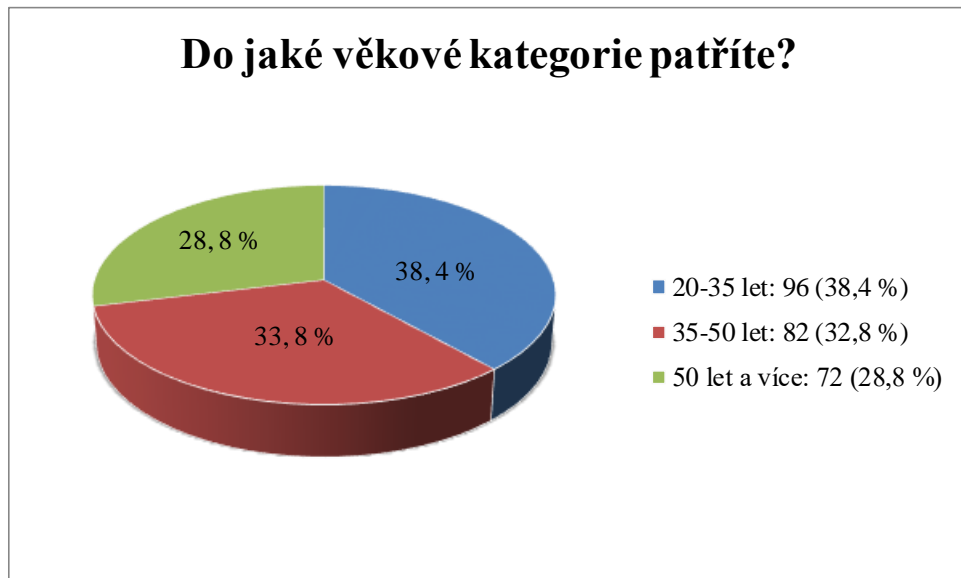
Otázka č. 2

Graf č. 2 - Na jakém stupni ZŠ učíte?

Dotazník vyplnilo 125 učitelů prvního stupně základní školy a 125 učitelů druhého stupně základní školy, zastoupení učitelů na obou stupních škol je rovnoměrné.

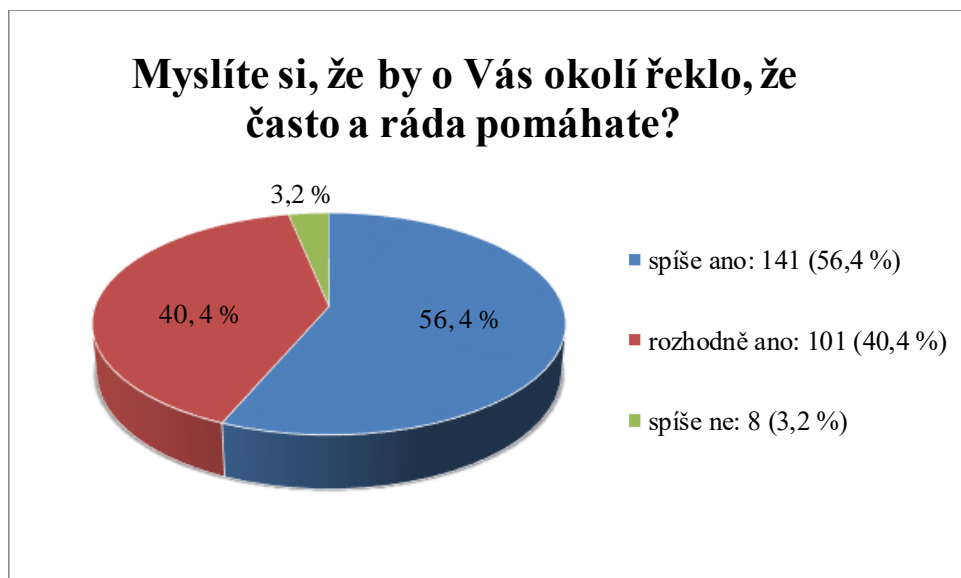
Otázka č. 3

Graf č. 3 - Do jaké věkové kategorie patříte?

Jedna z hypotéz se zaměřuje na výskyt prosociálního chování podle věku učitelů, proto je důležité věkové zastoupení respondentů v jednotlivých kategoriích. Nejvíce učitelů je ve věku 20-35 let, nejméně z věkové kategorie 50 a více let.

Otázka č. 4

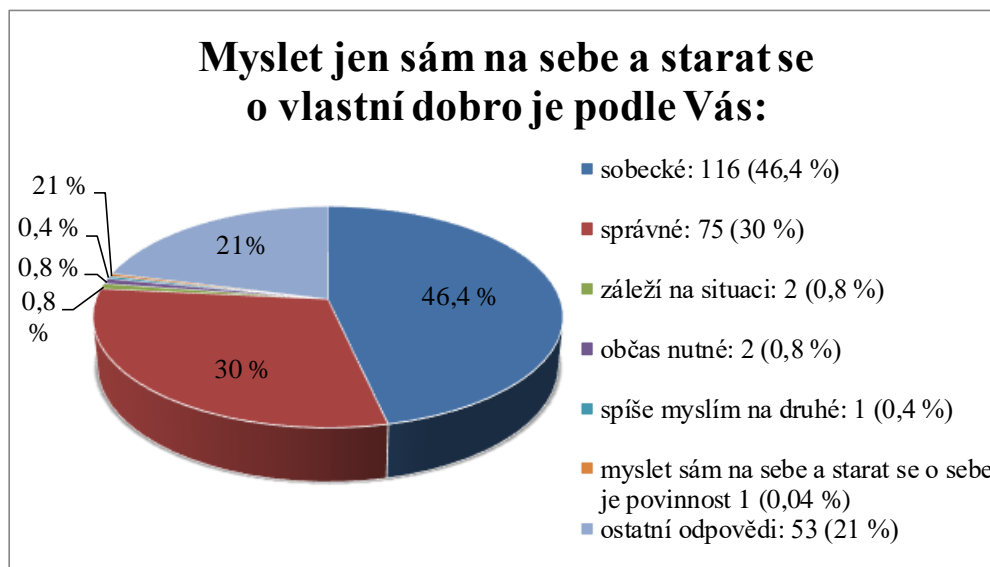

Graf č. 4 - Pomáháte rád/a druhým?

Každý učitel se musel zamyslet, zda se domnívá, že je okolím vnímán jako člověk, který často a rád pomáhá druhým. Možnost „ano“, zvolilo 242 učitelů, ve škále „rozhodně ano“ se jedná o 101 učitelů, možnost „spíše ano“ zvolilo 141 učitelů. Pouze 8 dotazovaných učitelů má

pocit, že by o nich okolí „spíše neřeklo“, že často a rádi pomáhají. Nikdo nezvolil možnost „rozhodně ne“, takže žádný z učitelů (z pohledu okolí) nevykazuje známky pouze ignorace a egoismu.

Otázka č. 5

Graf č. 5 - Myslet především sám na sebe je...

U otázky „Myslet především sám na sebe a starat se o vlastní dobro je podle vás“ měli učitelé na výběr možnosti „sobecké“, „správné“ nebo mohli dopsat vlastní odpověď. Graf ukazuje četnost jednoznačně zvolených odpovědí „správné“ a „sobecké“. Více než jedna pětina respondentů zvolila vlastní možnost. Za sobecké toto tvrzení považuje 116 učitelů, tedy 46,4 % respondentů, naopak za správné 75 učitelů, což je 30 % odpovědí.

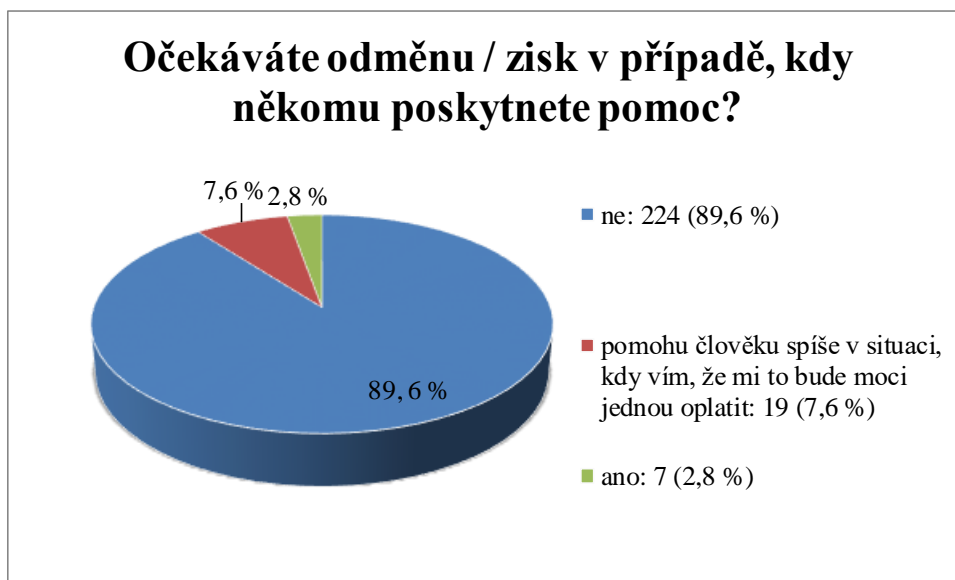
Mezi vlastními odpověďmi se objevilo např. potřebné, nezbytné, lidské, důležité, v pořádku (pokud se tak člověk cítí dobře), záleží na situaci, všeho s mírou, ale i nenormální.

Z výše uvedených odpovědí a grafu č. 5 vyplývá, že jsou učitelé rozděleni na dva tábory, z nichž jedni považují vlastní potřeby za správné a druzí je vnímají jako sobecké. Je vidět, že otázka s dvěma možnostmi byla nedostačující a někteří učitelé nebyli schopni zvolit jednu z nabízených možností. Ač se může zdát, že jsou rozdíly mezi názory obrovské, je nutné se zamyslet i nad důležitým prvkem – duševní hygienou. Je zjevné, že se (i podle odpovědí na ostatní otázky) učitelé shodují nad důležitostí pomáhat druhým. Tato otázka respondenty naváděla k výběru mezi dvěma ostrými protipóly, což někteří učitelé raději zodpověděli svými slovy. Všichni učitelé se snaží pomáhat, výskyt prosociálního chování a altruismu je u dotazovaných učitelů vysoký, což dokazuje i tato otázka. Rozdíl je ovšem v jejich schopnosti vnímat i své potřeby a zajistit dostatek duševní i tělesné pohody nejprve sobě. Je zjevné, že

někteří učitelé zvládají pomáhat ostatním, ale i přesto koukají nejprve na vlastní dobro. Učitelé spatřující starost o sebe jako sobeckou, budou mít pravděpodobně větší problémy odmítnout pomoc druhým a mnohdy tak pomáhají ostatním i na úkor svého vlastního pohodlí či potřeb.

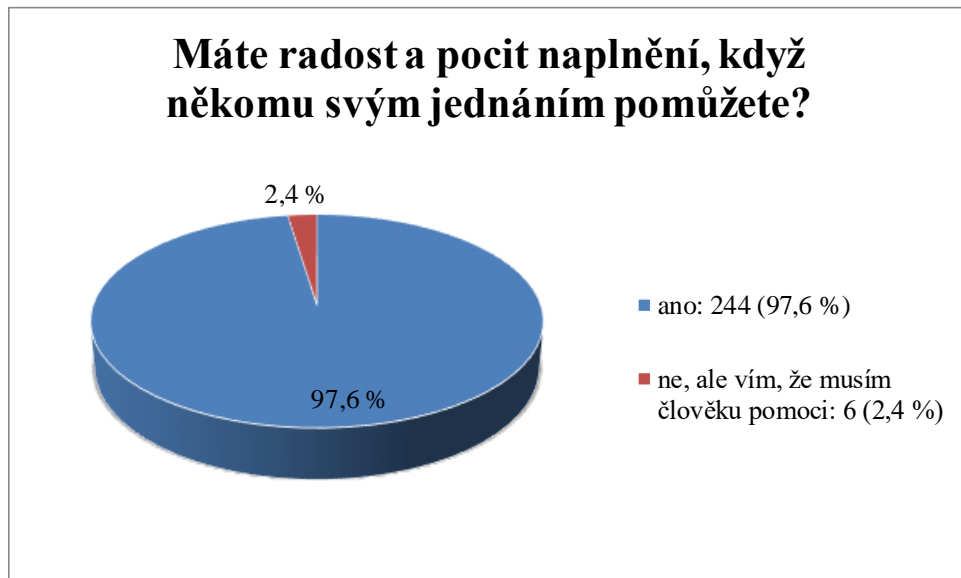
Otázka č. 6

Graf č. 6 - Očekávání odměny / zisku

Další významná otázka se týkala očekávání odměny / zisku v případě poskytnutí pomoci. V tomto případě jsou odpovědi jednoznačné, 224 učitelů odměnu ani zisk neočekává, 19 učitelů pomáhá člověku spíše v situaci, kdy vědí, že jim to dotyčný bude moci jednou oplátnit a pouze 7 dotazovaných učitelů odměnu očekává.

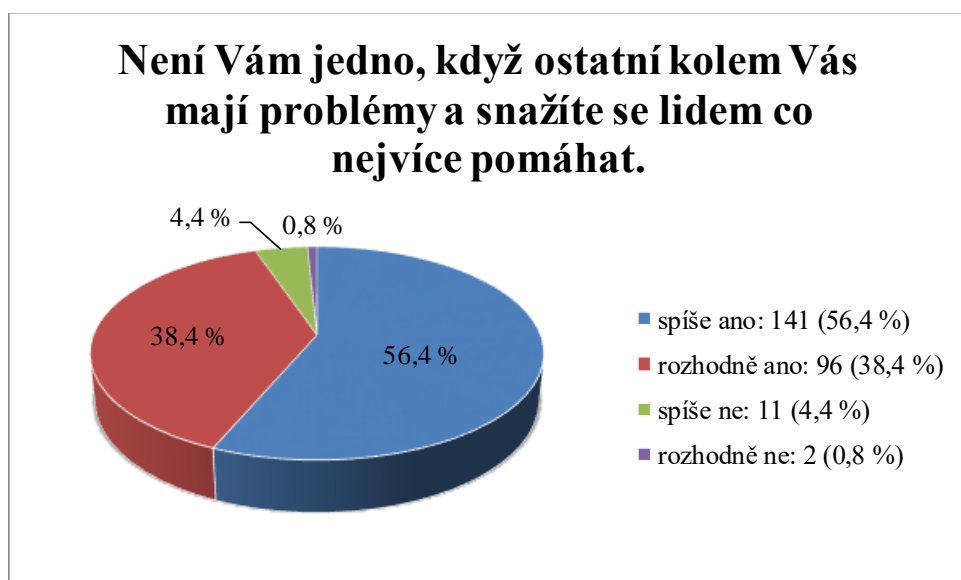
Otázka č. 7

Graf č. 7 - Radost a pocit naplnění

Následující otázka zjišťovala, zda mají učitelé radost a pocit naplnění v případě, že svým jednáním někomu poskytnou pomoc nebo naopak, zda pomáhají pouze z pocitu nutnosti pomoc druhým poskytnout. Jak je patrné, radost a pocit naplnění má 97,6 % učitelů a pouhé 2,4 % dotazovaných učitelů pocit naplnění ani radost nepocítuje a pomáhají jen proto, že je jejich pomoc člověku nutná. Z celkového počtu 250 respondentů pouhým šesti učitelům pomoc druhým lidem neposkytuje pocit naplnění.

Otázka č. 8

Graf č. 8 - Zájem o problémy druhých

Osmý dotaz zjišťoval lhostejnost respondentů k problémům druhých. Byla kladena otázka, zdali učitelům není jedno, když mají ostatní problémy, a proto se snaží lidem co nejvíce pomáhat. Možnost „ano“ zvolilo celkem 237 respondentů, z čehož „spíše ano“ vybralo 141 učitelů a „rozhodně ano“ 96 učitelů. Možnost „ne“ uvedlo 13 respondentů, z toho dva učitelé zvolili jednoznačnou možnost „rozhodně ne“.

Otázka č. 9

Graf č. 9 - Představa neposkytnutí pomoci

Dále byla učitelům kladena otázka, zda si učitelé dovedou představit, že by neposkytli pomoc člověku, který ji potřebuje. V tomto případě odpovědi učitelů poměrně překvapily, ačkoli 170 respondentů (68 %) si neumí představit, že by pomoc neposkytlo, 80 dotazovaných pedagogů si tuto situaci představit umí – jedná se o 32 % respondentů. Mohlo by se tedy zdát, že 32 % učitelů jsou egoisté, ale není tomu tak. Zde musíme vycházet z různých situací a kontextů, přihlídnout k dalším aspektům. Je třeba se zamyslet i nad tím, zda pomoc nenarušuje jejich dobro nebo potřeby nebo zda se cítí schopni pomoci druhým. V diskuzi se mimo jiné objevily i poznámky o zdravotním stavu – i k tomu je nutné přihlídnout. Skutečnost, že si dovedou představit neposkytnutí pomoci, neznamená, že nechtějí pomoc poskytnout, ale ukazuje na to, že někteří lidé (nejen učitelé) kvůli různým problémům pomáhat nemohou (špatná pohyblivost, nemoc).

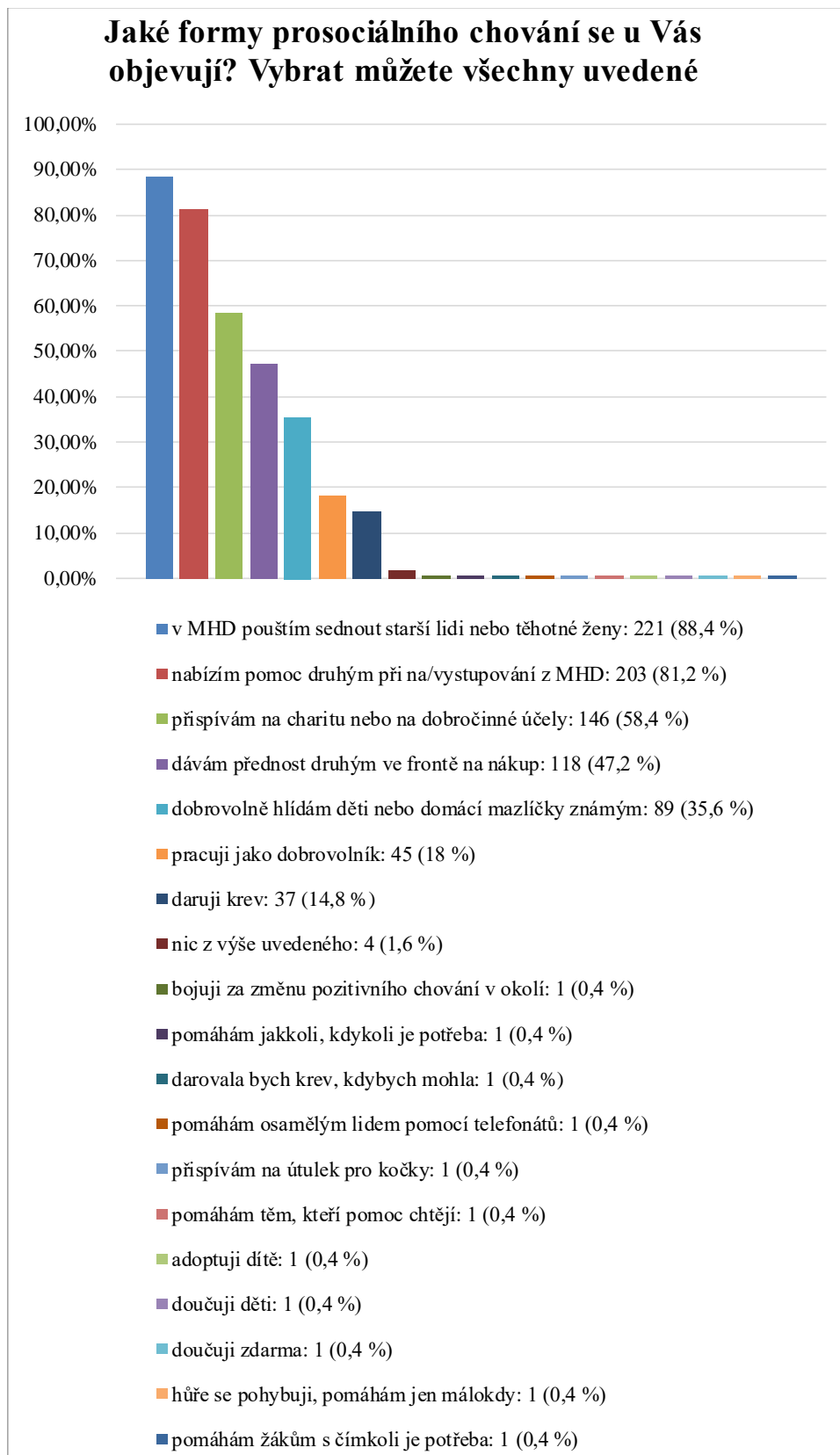
Otázka č. 10

Graf č. 10 - Poskytnutí pomoci neoblíbenému žákovi

Cílem další otázky bylo zjistit, zda v případě potřeby poskytují pomoc i člověku či žákovi, se kterým nemají dobrý vztah nebo ho nemají rádi. Většina respondentů zvolila možnost ano, a to celkem 234 učitelů. Pouze 16 učitelů neposkytne pomoc člověku či žákovi, se kterým nemají dobrý vztah.

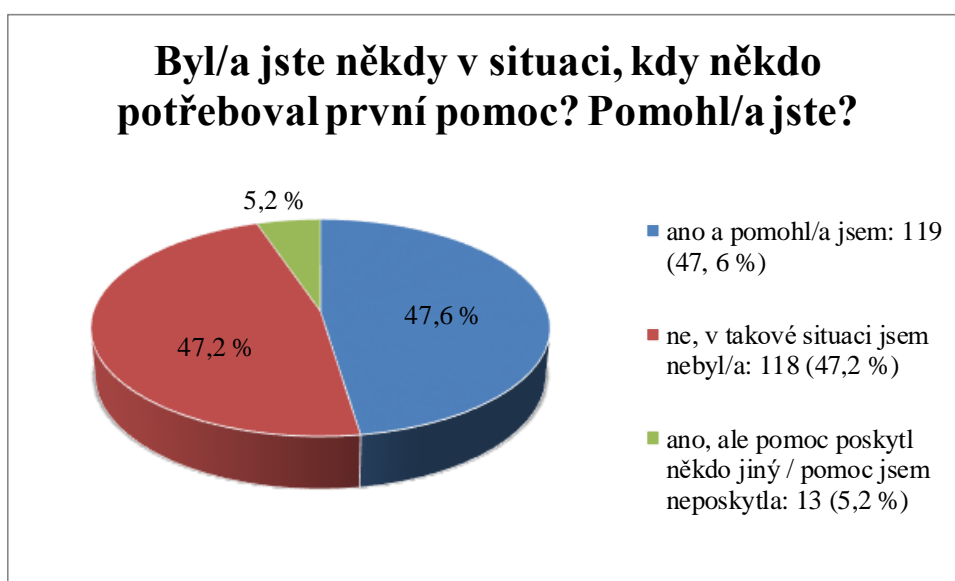
Otázka č. 11

Graf č. 11 - Formy prosociálního chování

Učitelé dostali na výběr několik možností prosociálního chování, z nichž mohli vybrat jednu nebo i všechny uvedené možnosti. Graf podrobně ukazuje všechny odpovědi. Nejčastější formou prosociálního chování u učitelů je ohleduplnost vůči starším lidem nebo těhotným ženám, které v MHD pouští sednout 221 učitelů. Druhou nejčastější možností je poskytnutí pomoci hůře pohyblivým lidem z MHD bez předchozí žádosti o pomoc – tuto formu pomoci zvolilo 203 učitelů. Třetí nejčastější odpověď, kterou vybralo 146 učitelů, je poskytování příspěvku na charitu či dobročinné účely. Dobrovolnictví se věnuje 45 učitelů a krev daruje 37 učitelů. Čtyři respondenti uvedli, že se u nich neobjevuje ani jedna z uvedených možností. Učitelé měli možnost doplnit i vlastní možnost (viz Graf č. 11).

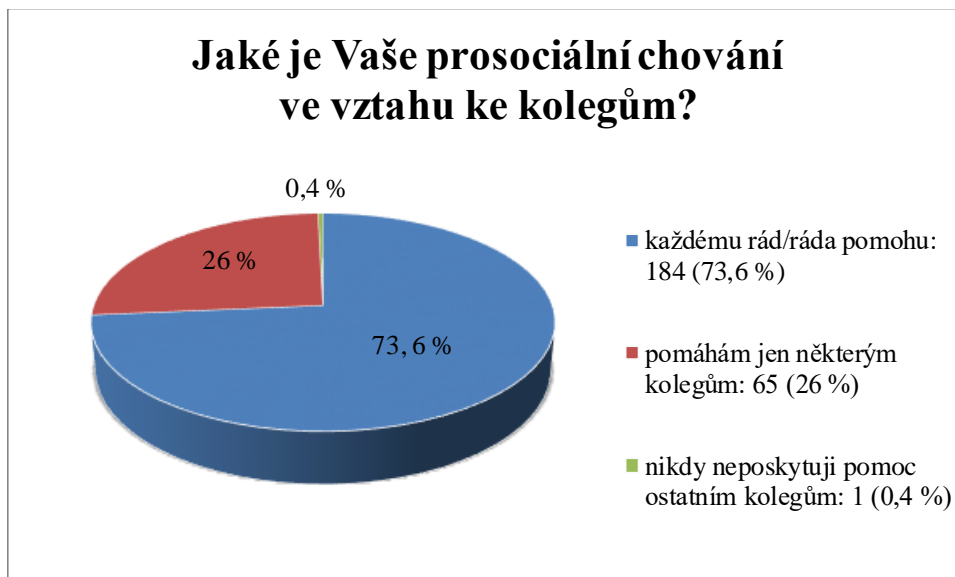
Otázka č. 12

Graf č. 12 - Poskytnutí pomoci

Cílem další otázky bylo zjistit, zdali se učitelé někdy ocitli v situaci, kdy by bylo nutné poskytnout první pomoc a zda tuto první pomoc poskytl dotazovaný učitel nebo někdo jiný. U této otázky panuje jistá rovnováha. Je vidět, že 47,6 % respondentů (119 učitelů) v takové situaci bylo a pomoc poskytl, zatímco 47,2 % dotazovaných (118 učitelů) v takové situaci nikdy nebylo. Zbývajících 13 učitelů se v takové situaci ocitlo, ale pomoc poskytl někdo jiný nebo dotazovaný pomoc neposkytl.

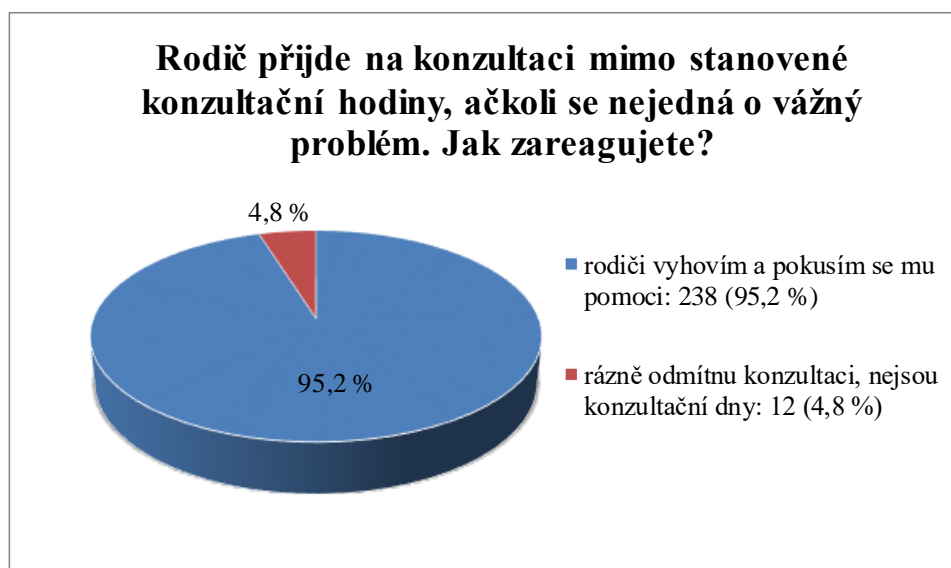
Otázka č. 13

Graf č. 13 - Prosociální chování ve vztahu ke kolegům

Tento graf mapuje odpovědi učitelů na otázku, jaké je jejich prosociální chování ve vztahu ke kolegům. Pouze jeden pedagog uvedl, že nikomu z kolegů nepomáhá. Každému kolegovi je ochotno pomoci 184 respondentů a 65 učitelů pomáhá pouze některým kolegům.

Otázka č. 14

Graf č. 14 - Konzultace mimo konzultační hodiny

Aby se dalo lépe pochopit, v jaké formě se vyskytuje prosociální chování ve vztahu k žákům, bylo učitelům položeno několik otázek zjišťujících, jak ve vztahu k žákovi jednají. Tento graf ukazuje, jakým způsobem učitelé reagují v případě, že rodič přijde na konzultaci

mimo stanovené konzultační hodiny. 238 učitelů rodičům vyhoví a pokusí se jim pomoci i přesto, že konzultační hodiny nejsou a nejedná se o vážný problém. Celých 95,2 % učitelů se tedy věnuje rodičům žáků i ve svém volném čase, ačkoli nejsou stanovené konzultační dny, ve kterých má vymezený čas na komunikaci s rodiči. Konzultaci odmítne jen 12 učitelů.

Otázka č. 15

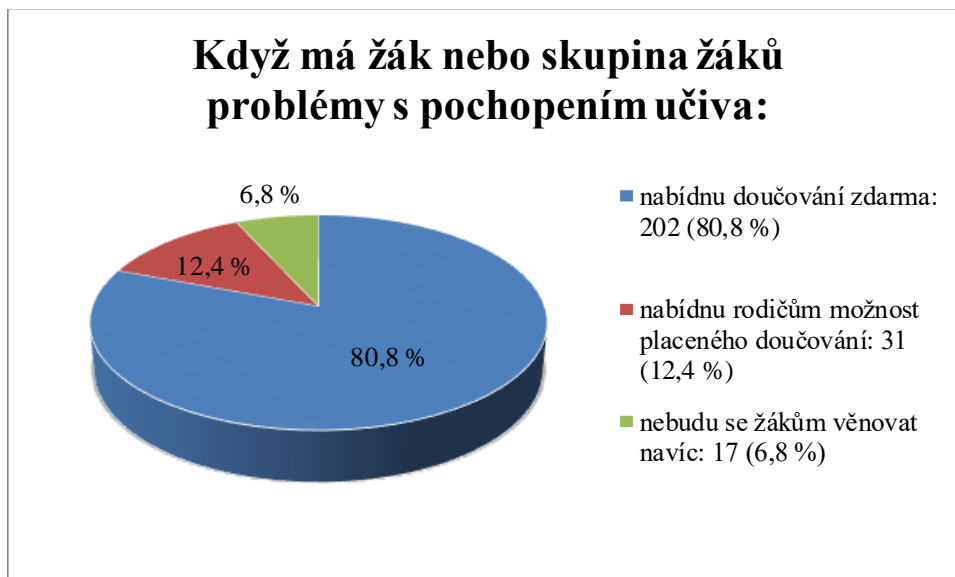

Graf č. 15 - Výpomoc po konci školního dne

Další otázka, zabývající se vztahem učitele, se tentokrát týkala samotného žáka. Pokusili jsme se zjistit, jak učitelé reagují, pokud za nimi s žádostí o radu či pomoc přijde samotný žák. Graf ukazuje, že žáka odmítnou 4 učitelé, bez přemýšlení žákovi pomůže 134 učitelů a 112 učitelů si žáka krátce vyslechnou a dá mu alespoň rychlou pomoc či radu.

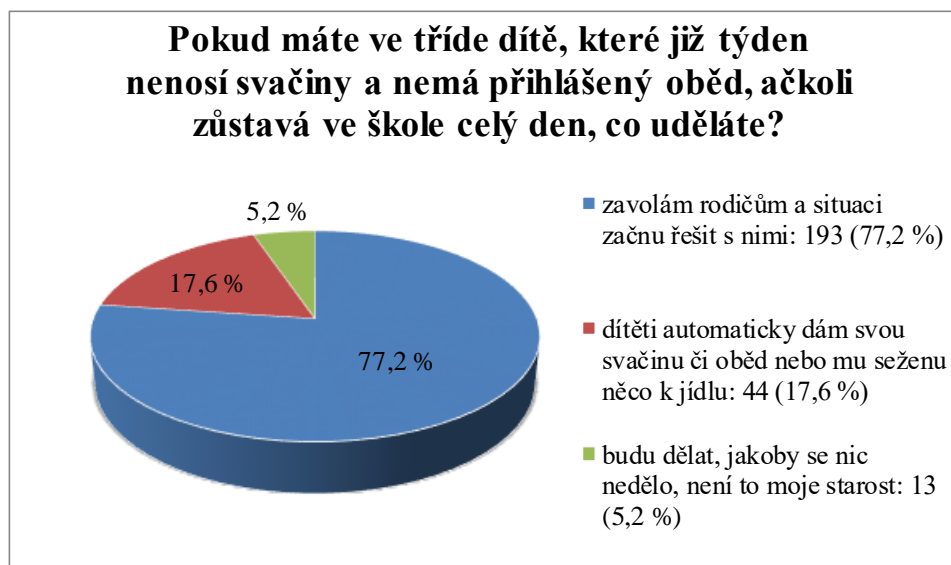
Otázka č. 16

Graf č. 16 - Problémy s pochopením učiva

U otázky, jak se zachovají, když má žák nebo skupina žáků problémy s pochopením učiva, měli učitelé navržené tři možné odpovědi. Doučování zdarma nabízí 202 učitelů, tedy 80,8 % respondentů. Placené doučování nabízí 31 učitelů a k variantě, že se žákům nebudou věnovat navíc, se přiklonilo 17 učitelů.

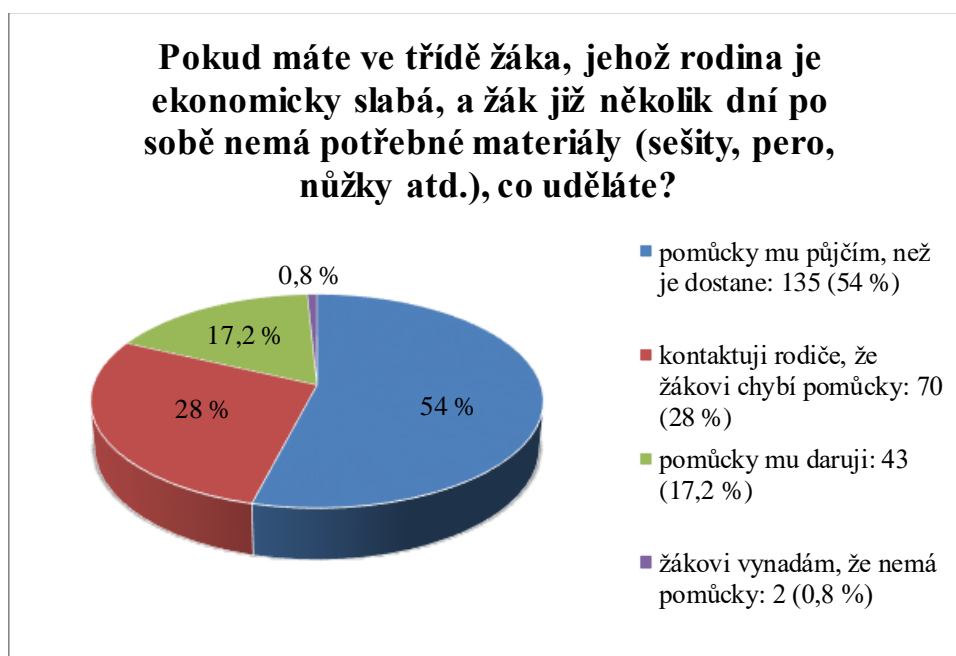
Otázka č. 17

Graf č. 17 - Žák bez svačiny / oběda

Předposlední otázka byla zaměřená na poskytnutí pomoci v materiální podobě. Učitelům byla položena otázka, co udělají v případě, že dítě již týden nenosí svačiny a nemá přihlášený oběd, ačkoli zůstává ve škole celý den. Nejvíce respondentů (77,2 %) situaci začne řešit s rodiči žáka, kterým ihned zavolají. Svoji svačinu daruje nebo žákovi obstará jiné jídlo 44 učitelů (17,6 % dotazovaných). Naštěstí pro žáky není učitelům taková situace lhostejná, pouze 5,2 % respondentů (13 učitelů) v takovém případě bude dělat, jako by se nic nedělo, protože to není jejich starost. Někteří učitelé v závěrečné diskuzi uvedli, že tato situace není snadná. Nejčastěji váhali mezi darováním jídla, aby žákovi poskytl přímou pomoc, a mezi voláním rodičů, protože samotným darováním jídla žákovi se situace nezmění, a naopak se bude stále opakovat. V praxi tedy lze předpokládat, že jídlo obstará učitelů více, ale zároveň kontaktují rodiče žáka, aby se problém vyřešil.

Otázka č. 18

Graf č. 18 - Výpomoc s materiály

Poslední dotazníková otázka se týkala materiálního zajištění. Graf zachycuje, jak se učitelé zachovávají v případě, kdy žák několik dní po sobě nemá potřebné materiály a rodina je ekonomicky slabá. Pouze dva učitelé žákovi vynadají za absenci pomůcek, 43 učitelů žákovi pomůcky daruje, dalších 70 učitelů kontaktuje rodiče s tím, že žákovi pomůcky chybí a 135 učitelů pomůcky žákovi půjčí, než je dostane. 54 % respondentů tedy situaci řeší půjčkou, 28 % rozhovorem s rodiči, 17,2 % darováním a pouhé 0,8 % žákovi vynadá. I zde je ovšem

nutné se zamyslet nad tím, zda učitelé pomoc v podobě darování nevolí právě z toho důvodu, aby problém vyřešili rodiče, kteří mají své dítě zajistit. Někteří učitelé se shodli na tom, že půjčení pomůcek je výhodnější v tom, že se jim pomůcky vrátí. Nejedna učitelka uvedla, že darované pomůcky někdy žák ztratí, zničí.

5.6 Verifikace hypotéz

Výzkumu se zúčastnila převaha žen nad muži, což je samozřejmě dáno tím, že mužů je na základních školách v českém školství stále méně než žen. I přes nevyvážený poměr mezi muži a ženami byly analyzovány odpovědi všech mužů a porovnány s výsledky žen. V tabulce č. 1 je uvedeno, jak na dané otázky zjišťující četnost a formy prosociálního chování odpovídali muži a jak ženy.

H1: Prosociální a altruistické chování se objevuje více u žen než u mužů.

Předpokládala jsem, že ženy mají k prosociálnímu a altruistickému chování blíže než muži, protože je pro ně přirozenější. Očekávala jsem, že v rodinném, osobním, ale i pracovním životě mají ženy mateřský a spíše vřelý přístup a je pro ně tedy naprosto normální, že se snaží všem kolem sebe pomáhat.

*Výpočet probíhal následovně: např. první sdělení „podle okolí často a rád/a pomáhám“ zvolilo 21 mužů z 23, proto 91,3 % mužů, zatímco u žen se jednalo o 221 učitelů z celkového počtu 227 žen, což je 97,4 % žen. V tomto případě je procento žen vyšší a ženy podle okolí pomáhají častěji. Celkové procento bylo poté zjištěno vypočítáním aritmetického průměru (všechny odpovědi u daného pohlaví uvedené v procentech byly sečteny a vyděleny počtem otázek, které se porovnávaly). Tabulka ukazuje početní odpovědi mužů a žen a uvádí procento učitelů daného pohlaví. V barevném rámečku a tučně psané jsou údaje, které převažují. Jak je patrné z jednotlivých výsledků, ženy v pozorovaných oblastech vykazují vyšší prosociální chování než muži. Při pohledu na celkové procento prosociálního chování u mužů a žen vidíme, že u žen je výskyt prosociálního a altruistického chování vyšší než u mužů. **Tato hypotéza se tedy potvrdila.** Je ovšem nutné dodat, že výsledky jsou poměrně vyrovnané. Zatímco u žen se jedná o 79,7 %, u mužů je to 73,21 %. Rozdíl je tedy pouhých 6,49 %. Je tedy pravda, že se prosociální chování objevuje více u žen, ale i přesto se i u mužů prosociální chování objevuje velmi často.*

Výskyt prosociálního a altruistického chování u učitelů

	MUŽ (počet osob, procento)	ŽENA (počet osob, procento)
podle okolí často a rád/a pomáhám	21 91,3 %	221 97,4 %
neočekávám odměnu/zisk při poskytnutí pomoci	18 78,3 %	206 90,7 %
mám pocit naplnění, když poskytnu pomoc	22 95,7 %	222 97,8 %
není mi jedno, když ostatní mají problémy, snažím se lidem pomáhat	20 87 %	217 95,6 %
neumím si představit, že nepomohu člověku, který pomoc potřebuje	10 43,5 %	160 70,5 %
pomohu i někomu, kterého nemám rád/a, nebo s nímž nemám dobrý vztah	20 87 %	214 94,3 %
pomáhám buď některým kolegům, nebo všem	23 100 %	226 99,6 %
v případě nečekané konzultace rodiči vyhovím a pokusím se mu pomoci	22 95,7 %	216 95,2 %
žákovi při prosbě o pomoc pomohu, i když už je konec dne	22 95,7 %	224 98,6 %
nabízím doučování zdarma	16 69,6 %	186 81,9 %
daruji svačinu žákovi nebo mu zajišťuji jídlo, když je to potřeba	4 17,4 %	40 17,6 %
daruji chybějící pomůcky žákovi, pokud je nemá	4 17,4 %	39 17,2 %
CELKEM	73,21 %	79,7 %

Tabulka č. 1 - Prosociální a altruistické chování dle pohlaví

H2: Nejvíce prosociálního chování se objevuje u učitelů ve věku nad 50 let, zatímco nejméně ve věku do 35 let.

Očekávala jsem, že nejvyšší známky prosociálního chování budou vykazovat učitelé nad 50 let, tedy nejstarší dotazovaná skupina. Předpoklad vycházel z faktu, že starší generace byla v dětství více vedena k pokoře, ale i k pomáhání druhým lidem. Nejmenší výskyt prosociálního chování jsme odhadovali u nejmladších učitelů.

V tabulce č. 2 je uvedeno, jak na dané otázky zjišťující četnost a formy prosociálního chování odpovídali učitelé podle věku. Výpočet probíhal stejným způsobem jako u předchozí hypotézy. V barevném rámečku a tučně psané jsou údaje, které v dané kategorii učitelů převažují. Z dvanácti odpovědí je největší četnost, sedm odpovědí u kategorie učitelů nad 50 let, pět oblastí prosociálního chování převládá u kategorie nejmladších učitelů a dvě u prostřední kategorie učitelů. V jedné oblasti, pomoci kolegům, dosáhli všechny věkové kategorie sta procent. Prosociální chování se objevilo nejčastěji u učitelů ve věku nad 50 let, a to v 81,35 %. Druhé místo s výskytem prosociálního chování 78,83 % patří učitelům ve věku 20-35 let a nejmenší výskyt prosociálního chování se objevil u prostřední kategorie, tedy 35-50 let, a to v 77,54 %.

Tato hypotéza se nepotvrdila. Nejvíce prosociálního chování jsme podle předpokladu zjistili u učitelů nad 50 let věku. Druhá část hypotézy, že nejmenší výskyt prosociálního chování bude u učitelů nejmladších, byla vyvrácena – nejmenší výskyt prosociálního chování byl zjištěn u učitelů ve věku 35-50 let. Je ovšem nutné dodat, že výsledky jsou poměrně vyrovnané. Stejně jako u výsledků mezi muži a ženami. Rozdíl mezi prvním a druhým nejčetnějším výskytem prosociálního chování je pouze 2,52 % a rozdíl mezi druhou a třetí kategorií je 1,29 %.

Prosociální chování dle věku

	20-35 let (počet osob, procento)	35-50 let (počet osob, procento)	50 let a více (počet osob, procento)
podle okolí často a rád/a pomáhám	93 96,9 %	78 95,2 %	71 98,6 %
neočekávám odměnu/zisk při poskytnutí pomoci	85 88,5 %	71 86,6 %	68 94,4 %
mám pocit naplnění, když poskytnu pomoc	94 97,9 %	79 96,3 %	71 98,6 %
není mi jedno, když ostatní mají problémy, snažím se lidem pomáhat	93 96,9 %	76 92,7	68 94,4 %
neumím si představit, že nepomohu člověku, který pomoc potřebuje	65 67,7 %	53 64,6 %	52 72,2 %
pomohu i někomu, kterého nemám rád/a, nebo s nímž nemám dobrý vztah	88 91,7 %	78 95,1 %	68 94,4 %
pomáhám buď některým kolegům, nebo všem	95 100 %	82 100 %	72 100 %
v případě nečekané konzultace rodiči vyhovím a pokusím se mu pomoci	92 95,8 %	78 95,1 %	68 94,4 %
žákovi při prosbě o pomoc pomohu i na konci dne	95 99 %	81 98,8	70 97,3 %
nabízím doučování zdarma	79 82,3 %	67 81,7 %	56 77,8 %
daruji svačinu žákovi nebo mu zajišťuji jídlo, když je to potřeba	18 18,8 %	8 9,8 %	18 25 %
daruji chybějící pomůcky žákovi, pokud je nemá	10 10,4 %	12 14,6 %	21 29,2 %
CELKEM	78,83 %	77,54 %	81,35 %

Tabulka č. 2 - Prosociální chování dle věku

H3: Učitelé přispívají na charitu častěji, než se věnují dobrovolnickým činnostem.

Tato hypotéza měla zjistit, jaké formy prosociálního chování se u učitelů objevují. Předpokládala jsem, že charitativní činnost se bude u učitelů vyskytovat častěji než dobrovolnické práce.

Na charitu přispívá 146 dotazovaných učitelů, zatímco dobrovolnickým činnostem se věnuje 45 učitelů. **Tato hypotéza se potvrdila**, učitelé přispívají na charitu častěji, než se věnují dobrovolnickým činnostem.

H4: Prosociální chování se v rámci pedagogické profese projevuje více v podobě doučování, než v podobě darování (pomůcek, jídla atd.).

V této hypotéze jsem chtěla najít odpověď na to, jaké formy prosociálního chování se objevují v osobním životě a následně v pracovním životě učitele. Předpoklad byl, že učitelé poskytují nejvíce pomoci v podobě doučování a nejmenší pomoc je žákům ze strany učitelů poskytována v materiální podobě (darování pomůcek nebo třeba jídla).

Graf č. 16 ukázal, že doučování zdarma nabízí 202 učitelů, tedy 80,2 % respondentů. Graf č. 17 se zabýval problematikou dítěte, které ve škole nemá svačinu. Svačinu dítěti sežene nebo se podělí o své jídlo 44 učitelů, což je 17,6 %. Graf č. 18 zmapoval odpovědi, jak se učitelé chovají v případě nedostatečného materiálního zabezpečení žáka. Variantu darování pomůcek žákovi zvolilo 43 učitelů, což je 17,2 %. Když si jednotlivé odpovědi sečteme, zjistíme, že nabídka doučování zdarma ze strany učitelů převažuje nad formou darování, ať se jedná o pomůcky či jídlo. **Tato hypotéza se tím potvrdila.**

5.7 Závěr výzkumného šetření

Prosociální a altruistické chování se vyskytuje u většiny dotazovaných učitelů obou stupňů škol, u některých ve veliké míře, u některých v menším množství. Schopnost pomáhat bez vidiny nějakého zisku mají téměř všichni učitelé, čímž se potvrzuje i ustálené tvrzení „učitelství není povolání, ale poslání“. V tomto případě lze doplnit, že učitelé pomáhají svým žákům, ale i jejich rodičům a v neposlední řadě i kolegům, čímž přispívají k tomu, aby výchovně vzdělávací proces probíhal co nejefektivněji. Zároveň bylo u některých učitelů

zjištěno, že mají dobré sebepojetí a pečují o své duševní zdraví, nepomáhají tedy za každou cenu druhým, pokud by nebyly naplňovány jejich vlastní potřeby.

Doučování zdarma nabízí 80 % učitelů. U mužů byl naměřen výskyt prosociálního chování 73,21 % a u žen 79,7 %. U učitelů ve věku 20-35 let dosahuje míra prosociálního chování 78,83 %, u učitelů 35-50 let 77,54 % a u nejstarších učitelů nad 50 let 81,35 %. Všechna uvedená čísla jsou velmi vysoká a značí, že učitelům záleží na svých žácích i lidech kolem nich. Zjištění, že právě oni vychovávají budoucí generace, je velmi pozitivní.

Ač se jednalo o dotazníky elektronické, spolupráce s učiteli byla velmi příjemná. Učitelé odpověděli na všechny uvedené otázky, a navíc dodali další odpovědi, které byly zajímavé a přínosné. Někteří z nich zareagovali i v závěrečné diskuzi, kde se vyjádřili k „černobílým otázkám“. Nejčastěji upřesňovali, že pro ně není problém darovat jídlo či pomůcky, nicméně tento akt považují za dočasnou pomoc, kterou se nic nezmění, a proto vzniklé problémové situace řeší ihned s rodiči žáků. Jiní učitelé doplnili, že v případě návštěvy rodičem mimo konzultační hodiny rodiče odmítnou, ale nikoli rázně (jak zněla odpověď), nýbrž jemně a s citem. Učitelé navíc v rámci vlastních odpovědí poskytli spoustu námětů k přemýšlení. Ukázalo se, že dotazovaní učitelé jsou opravdu pedagogové, jak se patří a jaké naše školství potřebuje. Většina z nich pomáhá druhým velmi ráda bez očekávání odměny, což je ideální stav, pokud chceme, aby i budoucí generace (dnešní žáci) vyrostli v jedince s přirozeně naučeným prosociálním chováním.

ZÁVĚR

Toto téma zajisté obohatilo výzkumy v rámci prosociálního a altruistického chování u osob pohybujících se v oblasti pomáhajících profesí (zde konkrétněji učitelů). Zajisté se nedá říci, že by bylo téma zcela vyčerpáno. Určitě je možné zkoumat toto chování i u dalších typů pomáhajících profesí či učitelů jiných než obecných základních škol.

Po prostudování a sepsání teoretické části jsem dospěla k závěru, že by se daná problematika dala více rozpracovat právě z pohledu pedagogického. Nezajímat se pouze o obecné projevy prosociálního a altruistického chování, ale zaměřit se zejména na projevy, které se objevují nebo by se měly objevovat v prostředí základních škol. Virtuální spolupráce s učiteli v rámci dotazníků a s nimi spojené diskuze vedly k tomu, že jsem si začala více vážit práce některých učitelů i přesto, že u některých byla míra prosociálního chování menší.

V teoretické části byly vysvětleny pojmy, které se zvolené problematiky týkají, byly uvedeny nejčastější definice, sepsány kategorie prosociálního a altruistického chování a bylo poukázáno na témata ve školství, která napomáhají žákům k vytváření tohoto chování. V neposlední řadě byla vyzvednuta osobnost učitele a vlastnosti, které jsou u učitelů považované za ctnostné či vážené.

V praktické části bylo prostřednictvím dotazníku zjišťováno, zda se u učitelů základních škol vyskytuje prosociální / altruistické chování a v jaké podobě a následně byly porovnány výsledky u učitelů podle pohlaví a věku.

Výskyt prosociálního chování je u učitelů na základních školách poměrně veliký a je tedy jasné, že učitelé opravdu pomáhají nejen v rámci své profese, ale i po skončení pracovní doby. Stanovené hypotézy se podařilo potvrdit, s výjimkou jedné, která byla zamítnuta.

Cílem textu bylo seznámit čtenáře s problematikou prosociálního a altruistického chování a zjistit, zda se toto chování vyskytuje u pedagogů na základních školách. Cíl byl splněn a zajisté bude tato práce dobrou oporou pro další bádání, například při dotváření psychologických profilů učitelů na středních či vysokých školách v závislosti na jiných či stejných charakteristikách jako v této práci, tedy věku a pohlaví.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BĚLÍK, Václav, Stanislava SVOBODA HOFERKOVÁ a Blahoslav KRAUS. *Slovník sociální patologie*. Praha: Grada, 2017. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0599-1.

BLATNÝ, Marek. *Psychologie osobnosti: hlavní témata, současné přístupy*. Praha: Grada, 2010, 301 s. Psyché. ISBN 978-80-247-3434-7.

BRADNOVÁ, Hana. *Encyklopedický slovník*. Praha: Odeon, 1993. Klub čtenářů (Odeon). ISBN 80-207-0438-8.

DYTRTOVÁ, Radmila a Marie KRHUTOVÁ. *Učitel: příprava na profesi*. Praha: Grada, 2009. Pedagogika (Grada). ISBN 9788024728636.

EISENBERG, N., FABES, RA. SPINRAD, TL. Prosocial development. In DAMON, W., LERNER, R, EISENBERG, N. *Handbook of Child Psychology*, 6th. edition. Vol. 3. *Social, Emotional and Personality Development*. New York: J. Wiley 2006.

FELDMAN, Robert S. *Social psychology*. 3rd ed. New Jersey: Prentice Hall, 2001. ISBN 0-13-027479-8.

HAYESOVÁ, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2003, 166 s. ISBN 80-7178-763-9.

HOLEČEK, Václav. *Psychologie v učitelské praxi*. Praha: Grada, 2014, 223 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-3704-1.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5326-3.

JEDLIČKA, Richard, Jaroslav KOŤA a Jan SLAVÍK. *Pedagogická psychologie pro učitele: psychologie ve výchově a vzdělávání*. Praha: Grada, 2018. Psyché (Grada). ISBN 978-80-271-0586-1.

MAREŠ, Jiří. *Pedagogická psychologie*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0174-8.

MLČÁK, Zdeněk a Helena ZÁŠKODNÁ. *Prosociální charakteristiky osobnosti dobrovolníků*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2013, 331 s. ISBN 978-80-7464-462-7.

MLČÁK, Zdeněk. *Prosociální chování v kontextu dispozičních aspektů osobnosti*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2010, 236 s. ISBN 978-80-7368-857-8.

MYERS, David G. *Sociální psychologie*. Přeložil Helena VAĎUROVÁ, přeložil Zuzana PASEKOVÁ, přeložil Milena BILDOVÁ. Brno: Edika, 2016. ISBN 978-80-266-0871-4.

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Academia, 2009, 498 s. ISBN 978-80-200-1679-9.

PLETZER, Marc. *Emoční inteligence: jak ji rozvíjet a využívat*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-3057-8.

PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003, 322 s. ISBN 80-7178-772-8.

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009, 184 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-3006-6.

RVP ZV s vyznačenými změnami 2021 [online]. Národní pedagogický institut České republiky, 2021 [cit. 2021-6-3]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/4982/>.

SMITH, Eliot R. a Diane M. MACKIE. *Social Psychology*. 2nd ed. Philadelphia: Psychology Press, 2000. ISBN 0-86377-587-X.

VYKOPALOVÁ, Hana. *Vybrané kapitoly ze sociální psychologie v kontextu komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000, 198 s. ISBN 80-244-0084-7.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008, 404 s. Psyché. ISBN 978-80-247-1428-8.

ZÁŠKODNÁ, Helena a Zdeněk MLČÁK. *Osobnostní aspekty prosociálního chování a empatie*. Praha: Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-306-6.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. č. 1 Postavení prosociálního chování dle Bierhoffa	10
Obr. č. 2 Témata etické výchovy dle RVP ZV, 2021	29
Obr. č. 3 Model úrovní učitelovy osobnosti dle Korthagena	31

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1 - Prosociální a altruistické chování dle pohlaví	50
Tabulka č. 2 - Prosociální chování dle věku	52

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1 - Pohlaví	36
Graf č. 2 - Na jakém stupni ZŠ učíte?	36
Graf č. 3 - Do jaké věkové kategorie patříte?	37
Graf č. 4 - Pomáháte rád/a druhým?	37
Graf č. 5 - Myslet především sám na sebe je... ..	38
Graf č. 6 - Očekávání odměny/zisku.....	39
Graf č. 7 - Radost a pocit naplnění.....	40
Graf č. 8 - Zájem o problémy druhých.....	40
Graf č. 9 - Představa neposkytnutí pomoci	41
Graf č. 10 - Poskytnutí pomoci neoblíbenému žákovi	42
Graf č. 11 - Formy prosociálního chování	43
Graf č. 12 - Poskytnutí pomoci	44
Graf č. 13 - Prosociální chování ve vztahu ke kolegům	45
Graf č. 14 - Konzultace mimo konzultační hodiny.....	45
Graf č. 15 - Výpomoc po konci školního dne	46
Graf č. 16 - Problémy s pochopením učiva.....	47
Graf č. 17 - Žák bez svačiny/oběda.....	47
Graf č. 18 - Výpomoc s materiály.....	48

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 - Dotazník

Prosociální chování a altruismus u pedagogů na ZŠ

Vážená paní učitelko, vážený pane učiteli,

prosím o vyplnění tohoto elektronického dotazníku, který je součástí průzkumu probíhajícího na všech základních školách. Dotazník je zaměřen na výskyt prosociálního a altruistického chování. Cílem výzkumu je zjistit, zdali se toto chování vyskytuje u pedagogů na základních školách.

Dotazník je anonymní a jeho vyplnění zabere zhruba 5 min. Vyplňte ho, prosím, s co největší upřímností a rozvahou.

Děkuji za váš čas!

Michaela Poláčková

---

1) Vyberte, jaké je Vaše pohlaví:

- a) muž   b) žena

2) Na jakém stupni ZŠ učíte?

- a) na prvním   b) na druhém

3) Do jaké věkové kategorie patříte?

- a) 20-35 let   b) 35-50 let   c) 50 let a více

4) Myslíte, že by o Vás okolí řeklo, že často a rád/a pomáháte?

- a) rozhodně ano   b) spíše ano   c) spíše ne   d) rozhodně ne

5) Myslet především sám na sebe a starat se o vlastní dobro je podle Vás:

- a) správné   b) sobecké   c) vlastní odpověď _____

- 6) **Očekáváte odměnu / zisk v případě, že někomu poskytnete pomoc?**
- a) ano
  - b) ne
  - c) pomohu člověku spíše v situaci, kdy vím, že mi to bude moci jednou oplatit
- 7) **Máte radost a pocit naplnění, když někomu svým jednáním pomůžete?**
- a) ano
  - b) ne, ale vím, že musím člověku pomoci
- 8) **Není Vám jedno, když ostatní kolem Vás mají problémy a snažíte se lidem co nejvíce pomáhat.**
- a) rozhodně ano
  - b) spíše ano
  - c) spíše ne
  - d) rozhodně ne
- 9) **Umíte si představit, že neposkytnete pomoc člověku, který ji potřebuje?**
- a) ano
  - b) ne
- 10) **Je-li to potřeba, poskytnete pomoc i člověku nebo žákovi, kterého nemáte rád nebo s nímž nemáte dobrý vztah.**
- a) ano
  - b) ne
- 11) **Jaké formy prosociálního chování se u Vás objevují? Vybrat můžete všechny uvedené.**
- a) dávám přednost druhým ve frontě na nákup
  - b) dobrovolně hlídám děti nebo domácí mazlíčky známým
  - c) pracuji jako dobrovolník
  - d) přispívám na charitu nebo na dobročinné účely
  - e) daruji krev
  - f) v MHD pouštím sednout starší lidi nebo těhotné ženy
  - g) sám / sama od sebe nabízím pomoc hůře pohyblivému člověku nebo paní s kočárkem při vystupování z MHD
  - h) nic z výše uvedeného
  - i) vlastní odpověď _____

- 12) **Byl/a jste někdy v situaci, kdy někdo potřeboval první pomoc? Pomohl/a jste?**
- a) ano a pomohl/a jsem
  - b) ano, ale pomoc poskytl někdo jiný / pomoc jsem neposkytl/a
  - c) ne, v takové situaci jsem nebyl/a
- 13) **Jaké je Vaše prosociální chování ve vztahu ke kolegům?**
- a) každému rád pomohu
  - b) pomáhám jen některým kolegům
  - c) nikdy neposkytuji pomoc ostatním kolegům
- 14) **Rodič přijde na konzultaci mimo stanovené konzultační hodiny, ačkoli se nejedná o vážný problém. Jak zareagujete?**
- a) rodiči vyhovím a pokusím se mu pomoci
  - b) rázně odmítnu konzultaci, nejsou konzultační dny
- 15) **Je konec školního dne, jste na odchodu domů a žák za Vámi přijde s žádostí o pomoc. Jak se zachováte?**
- a) bez přemýšlení mu pomohu
  - b) krátce ho vyslechnu a zkusím mu dát rychlou pomoc či radu
  - c) řeknu mu, ať to nechá na zítra
- 16) **Když má žák nebo skupina žáků problémy s pochopením učiva:**
- a) nabídnu doučování zdarma
  - b) nabídnu rodičům možnost placeného doučování
  - c) nebudu se žákům věnovat navíc
- 17) **Pokud máte ve třídě dítě, které již týden nenosí svačiny a nemá přihlášený oběd, ačkoli zůstává ve škole celý den, co uděláte?**
- a) dítěti automaticky dám svou svačinu či oběd nebo mu seženu něco k jídlu
  - b) zavolám rodičům a situaci začnu řešit s nimi
  - c) budu dělat, jako by se nic nedělo, není to moje starost

18) **Pokud máte ve třídě žáka, jehož rodina je ekonomicky slabá, a žák již několik dní po sobě nemá potřebné materiály (sešity, pero, nůžky atd.), co uděláte?**

- a) pomůcky mu daruji
- b) pomůcky mu půjčím, než je dostane
- c) kontaktuji rodiče, že žákovi chybí pomůcky
- d) žákovi vynadám, že nemá pomůcky